

Wanda Amarantidou, Aleksandra Długosz, Dorota Żuchowska

"Docendo discimus" : poradnik metodyczny z ćwiczeniami do nauczania języka łacińskiego i kultury antycznej w językach ogólnokształcących

Collectanea Philologica 12, 121-208

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSTĘP

Docendo discimus. Poradnik metodyczny z ćwiczeniami do nauczania języka łacińskiego i kultury antycznej w liceach ogólnokształcących powstał z myślą niesienia pomocy początkującym nauczycielom języka łacińskiego, a także studentom filologii klasycznej, odbywającym praktyki pedagogiczne śródroczne i ciągle w liceach ogólnokształcących. Pierwszą część tytułu autorki świadomie zapożyczyły z wypowiedzi mgra A. Trybusa – zasłużonego nauczyciela języka łacińskiego i doświadczonego metodyka¹ pracującego m. in. w II Liceum Ogólnokształcącym w Piotrkowie Trybunalskim – który na pytanie zadane przez Redakcję „Języków Obcych w Szkole”: „Jakie wartości (społeczne, indywidualne) znajdują się w zawodzie nauczycielskim”, m. in. powiedział:

Nauczyciel, aby dobrze uczyć, musi doskonalić swoje kwalifikacje. Poznaje w ten sposób lepiej swoją specjalność – „docendo discimus” – ucząc uczymy się sami².

¹ Słowotwórstwu, etymologii, leksyce i terminologii obcojęzycznej A. Trybus poświęcił następujące artykuły opublikowane w „Językach Obcych w Szkole”: *Czasowniki złożone* (1959, t. 8, z. 4, s. 224–246); *Kilka uwag o realizowaniu słowotwórstwa na lekcjach języka łacińskiego* (1964, t. 8, z. 3, s. 174–177); *Jak pomagam młodzieży licealnej w gruntownym opanowaniu terminów naukowych i technicznych?* (1965, t. 9, z. 3, s. 153–158); *Jak pomagam młodzieży na lekcjach łaciny w należyтым rozumieniu języka prasy i publicystyki?* (1967, t. 11, z. 3, s. 185–187); *Uwagi i propozycje dotyczące testów w nauczaniu słownictwa łacińskiego i kultury antycznej* (1980, t. 24, z. 1, s. 49–51); *Konkurs leksykalny z języka łacińskiego w województwie łódzkim* (1960, t. 4, z. 2, s. 118–119); *Konkurs ze znajomości terminologii naukowej i technicznej wywodzącej się ze słownictwa łacińskiego i greckiego w języku polskim w województwie łódzkim* (1964, t. 8, z. 5, s. 314–315); *Konkurs ze znajomości terminów naukowych i technicznych pochodzenia łacińskiego i greckiego w Łodzi i województwie łódzkim* (1967, t. 11, z. 1, s. 62, współautorka T. Simla). Por. także W. Amarantidou, *Nauczanie słownictwa i słowotwórstwa języka łacińskiego na podstawie artykułów Adama Trybusa, opublikowanych w czasopiśmie „Języki Obce w Szkole” (pomoc dla nauczycieli)*, „Collectanea Philologica” 2003, t. 5, s. 231–245. Na temat biografii A. Trybusa por. I. Kmiecik, *Adam Trybus nie żyje*, „Języki Obce w Szkole” 1982, t. 26, z. 5, s. 315–316; R. Peska, *Zarys biografii majora Adama Trybuna „Gaja” 1909–1982*, [w:] *Kontra Cichociemnego, czyli Ubecja w potrzasku*, Pabianice 1995, s. 84–99; J. Starnawski, *Niepospolity dydaktyk języka łacińskiego – Adam Trybus*, „Filomata” 1985, t. 370, s. 355–364. Por. także W. Amarantidou, *Adam Trybus jako nauczyciel języka łacińskiego, założyciel i działacz piotrkowskiego Koła Polskiego Towarzystwa Filologicznego oraz żołnierz – bohater drugiej wojny światowej*, „Collectanea Philologica” 2003, t. 7, s. 105–118.

² „Języki Obce w Szkole” 1980, t. 24, z. 5, s. 291.

Dlatego, nawiązując do powyższej wypowiedzi zasłużonego nauczyciela i znanego dydaktyka tego języka, Zespół Redakcyjny podjął się trudu tej publikacji, aby ułatwić początkującym nauczycielom i praktykantom – studentom filologii klasycznej – kształcenie łaciny, gdyż praca nauczyciela wymaga stałego odnawiania wiedzy pedagogicznej opartej na doświadczeniu w praktyce szkolnej.

Nauka języka łacińskiego i kultury antycznej jest ściśle powiązana z wiedzą o kulturze greckiej, rzymskiej i chrześcijańskiej, w której głęboko tkwią korzenie kultury polskiej. Jest to istotnym elementem kształtowania kultury humanistycznej współczesnego Polaka i powinno się odbywać na wszystkich szczeblach kształcenia. Nauczanie przedmiotu „język łaciński i kultura antyczna” odbywa się w ścisłej korelacji z innymi przedmiotami, takimi jak: język polski, historia, języki obce nowożytne oraz z przedmiotami przyrodniczymi i społecznymi. Kształcenie to może być realizowane w wymiarze podstawowym, obejmującym minimum 175 godzin i poszerzonym – minimum 220 godzin lekcyjnych.

Niniejsza praca podzielona jest na dwie części: teoretyczną, zawierającą „Materiały metodyczne” i praktyczną, czyli „Materiały dydaktyczne”. W pierwszej części zostały omówione następujące zagadnienia:

- metody nauczania jako środki służące do realizacji określonych celów dydaktycznych;
- tradycyjne metody kształcenia języka łacińskiego;
- taksonomia nauczania B. S. Blooma³;
- treści kształcenia, czyli cele nauczania, operacjonalizacja celów, wymagania programowe (edukacyjne);
- planowanie zajęć dydaktycznych, schemat konspektu (scenariusza) lekcji;
- metody nauczania (kształcenia) i ich klasyfikacja w ujęciu W. Okonia⁴, Cz. Kupisiewicza⁵, H. Wichury⁶, F. Szloska⁷ i S. Ostrowskiego⁸;
- programy nauczania, czyli programy ministerialne zatwierdzone przez Ministra Edukacji Narodowej; nauczyciel sam decyduje, jaki program chce realizować;

³ Prace B. S. Blooma cytuje W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1995, s. 400, Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Por. i d e m, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1975, s. 34.

⁴ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, s. 253–274. Por. i d e m, *Słownik...*, *passim*.

⁵ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, WSiP, Warszawa 1998, s. 133–135.

⁶ H. Wichura, *Modele lekcji w nauczaniu początkowym w klasach I–II*, Białystok 1996, s. 28.

⁷ F. Szlosek, *Wstęp do dydaktyki przedmiotów zawodowych*, WSiP, Radom 1995, s. 88.

⁸ S. Ostrowski, *Metodyka nauczania języka łacińskiego*, PWN, Warszawa 1981, s. 18–23.

- modyfikacje i innowacje programowe, czyli „programy autorskie”, które muszą spełniać założenia podstawy programowej;
- kontrolowanie, ocenianie i ewaluacja, czyli zbadanie efektywności nauczania pod kątem stawianych celów i doprowadzenie do wzbogacenia warsztatu pracy nauczyciela i osiągnięcia przez niego sukcesu dydaktycznego.

Druga część jest bardziej rozbudowana i dotyczy „Materiałów dydaktycznych”, w których zostały zaprezentowane przykładowe ćwiczenia i gry dydaktyczne do wybranych zagadnień gramatycznych. Ćwiczenia zostały podzielone na ćwiczenia z zakresu fleksji, składni i leksyki.

Autorki *Poradnika* pragną zwrócić uwagę nauczycielom na duże korzyści dla uczniów z uczenia się języka łacińskiego w korelacji z językami obcymi nowożytnymi. Dlatego sporo miejsca poświęcamy leksyce, a więc terminologii naukowej i technicznej pochodzenia łacińskiego i greckiego w języku polskim, sentencjom łacińskim i ich recepcji w języku angielskim i polskim, a także zwrotom i skrótom pochodzenia łacińskiego oraz greckim i łacińskim prefiksom w wyrazach polskich.

Leksyka jest szczególnie ważną częścią programu kształcenia łaciny, bo rozwija wyobraźnię lingwistyczną uczniów i w rzeczywistości potwierdza przydatność języka łacińskiego w kształceniu języków nowożytnych europejskich. Właśnie z myślą o uczniach uczących się języka angielskiego w publikacji niniejszej prezentujemy przykładowe ćwiczenia bazujące na znajomości przysłów łacińskich i ich odpowiedników angielskich. Zamieszczamy także scenariusz lekcji języka łacińskiego w korelacji z programem nauczania leksyki języka angielskiego, dotyczącej zapoznania uczniów z mottami USA.

Ponadto w tej pracy zawarte są także przykładowe scenariusze lekcji języka łacińskiego i kultury antycznej, dotyczące słownictwa anatomicznego *corpus humanum*, czy też zabytków Forum Romānum.

Do pracy załączone zostały 3 aneksy. W pierwszym są zamieszczone:

- podstawa programowa z języka łacińskiego i kultury antycznej;
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 6 listopada 2003 r.;
- egzamin maturalny z języka łacińskiego i kultury antycznej oraz języka greckiego;
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 7 września 2004 r.;
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 8 września 2006 r.

Aneks drugi stanowi wykaz najnowszych podręczników do nauki języka łacińskiego. Aneks trzeci zaś zawiera listę najnowszych podręczników do nauki łaciny specjalistycznej. Ostatnią częścią pracy jest bibliografia.

Zespół Redakcyjny pragnie wyrazić swoje gorące podziękowania Pani prof. dr hab. Wandzie Popiak z Wyższej Szkoły Pedagogicznej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie – Recenzentce tej publikacji przede wszystkim za

wyrażenie zgody na podjęcie się zrecenzowania, a także za bardzo ważne uwagi merytoryczne ze względu na główne cele kształcenia języka łacińskiego – jako języka komunikacji z tekstem preparowanym i oryginalnym – którymi są: *Latine legere et intelligere* (po łacinie czytać i rozumieć). Oznacza to, że nadrzędnymi celami nauczania języka łacińskiego w liceach ogólnokształcących, co jest zgodne z podstawą programu ministerialnego, jest przygotowywanie przez nauczycieli takiego programu autorskiego, który spełniałby kryteria nauki łaciny w aspekcie poprawnego czytania, rozumienia zjawisk gramatycznych, leksykalnych i składniowych oraz analizowania tekstów oryginalnych i adaptowanych. Jako formę *varietas delectat* można wprowadzać również podstawową konwersację w języku łacińskim, a więc *Latine dicere*.

Aby zachęcić przyszłych czytelników naszego poradnika – przede wszystkim nauczycieli języka łacińskiego – do realizowania swych programów szkolnych z języka łacińskiego również w oparciu o materiały dydaktyczne zawarte w tej publikacji, pragniemy przytoczyć fragmenty z recenzji Pani prof. Popiak:

Na początku pragnę podkreślić, z całą mocą słowa, cenną i znakomitą inicjatywę opracowania i wydania poradnika metodycznego przez Wydawnictwo Uniwersyteckie w Łodzi. W ten sposób zyskuje dydaktyka języka łacińskiego właściwą rangę. O ile się nie mylę, to wśród katedr filologii klasycznej w Polsce będzie to pierwszy uniwersytecki poradnik metodyczny z tego zakresu...

Pragnę jeszcze raz podkreślić trud i wysiłek opracowania poradnika metodycznego i cenną inicjatywę wydania, obejmującego zarówno materiały metodyczne, jak i dydaktyczne. Poradnik spełnia w pełni swe zadania (aczkolwiek jest to wybór zachowań nauczyciela) i jak się spodziewam, będzie służył pomocą nauczycielom w ich koncepcjach dydaktycznych, usprawniających proces nauczania języka łacińskiego i kultury antycznej.

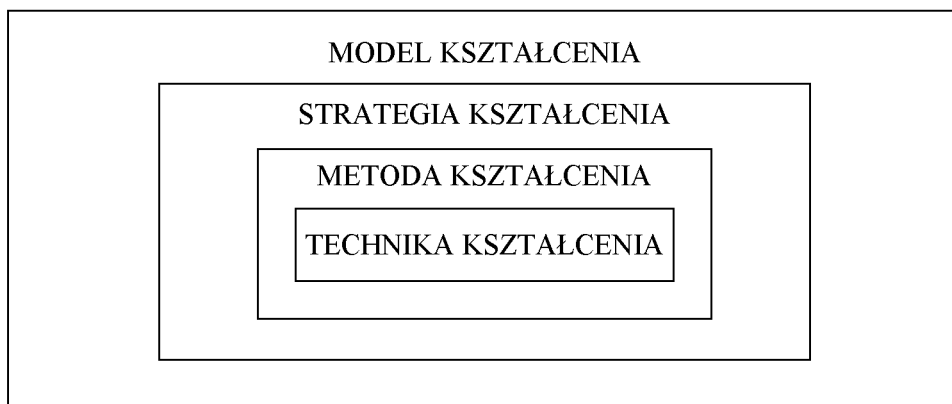
Rozdział 1. MATERIAŁY METODYCZNE

1.1. METODY KSZTAŁCENIA

Termin „metody kształcenia” wyparł stosowany do niedawna, mniej precyzyjny „metody nauczania”. Należy pamiętać, że pod hasłem „metoda” kryje się układ czynności nauczycieli i uczniów systematycznie i świadomie stosowany w celu spowodowania założonych zmian w osobowości tych drugich¹. Nie jest to zatem proces jednostronny. Metody nauczania to środki służące do realizacji określonych celów dydaktycznych.

Na metody kształcenia składają się zarówno metody nauczania, jak i metody uczenia się. Między nimi zachodzi proces korelacji.

Pojęciem szerszym od metody są: model i strategia kształcenia, węższym zaś – technika².

¹ E. Goźlińska, *Słowniczek nowych terminów w praktyce szkolnej*, COODN, Warszawa 1997, s. 63.

² D. Bernacka, *Od słowa do działania*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001, s. 51.

Model kształcenia – ogólny plan, schemat, który ma pomóc uczniom w opanowaniu określonej wiedzy, umiejętności i w kształceniu postaw.

Strategia kształcenia – ogół celów, środków i metod przygotowanych przez nauczyciela w celu osiągnięcia efektów kształcenia.

Technika kształcenia – metoda bardziej uszczegółowiona lub cząstkowa, dotycząca określonych fragmentów procesu nauczania.

Najbardziej pełny podział metod nauczania, uwzględniający wiele kryteriów (m. in. stopień aktywności ucznia, oddziaływanie na poszczególne narządy zmysłów, źródło wiedzy itp.) przedstawił W. Okoń³. W miarę rozwoju metodyki, jako odrębnej nauki, powstają coraz to nowe metody. Obecnie akcentuje się podmiotowość ucznia, nauczyciel zaś, jako tzw. tutor (opiekun), jedynie organizuje proces kształcenia.

Największy postęp w zakresie rozwoju metod nastąpił w nauczaniu problemowym. Na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat tzw. metody problemowe uległy takiej ewolucji, że dziś mówimy już o strategii nauczania problemowego, w obrębie której wyróżnia się kilka grup i kilkanaście metod.

1.1.1. Klasyfikacja metod kształcenia (wybór)

W ujęciu W. Okonia⁴:

1. Metody asymilacji wiedzy (zwane metodami podającymi, oparte na aktywności poznawczej):
 - pogadanka (rodzaje: wstępna, przedstawiająca nowe wiadomości, utrwalająca): rozmowa nauczyciela z uczniami mająca na celu aktywizowanie uczniów tak, by nowe treści zostały zrozumiane przez powiązanie z doświadczeniem nauczyciela;
 - dyskusja (rodzaje: ukierunkowana, uzupełniająca, dyskusja w toku): wymiana zdań pomiędzy nauczycielem a uczniami bądź tylko między uczniami;
 - praca z książką: wskazuje sposoby korzystania z książek, czasopism.
2. Metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy:
 - problemowa (rodzaje: klasyczna, przypadków, sytuacyjna, burza mózgów, gry dydaktyczne): dominacja uczenia się nad nauczaniem; *przypadków* – uczniowie rozpatrują opis jakiegoś przypadku w celu wyjaśnienia go, konfrontują między sobą rozwiązania, ścierają się w dyskusjach i pomysłach;

³ W. O k o ń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie „Zak”, Warszawa 1995, s. 253–274; por. i d e m, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1975, *passim*.

⁴ W. O k o ń, *Wprowadzenie...*

sytuacyjna – uczniowie starają się zrozumieć sytuację, w jaką wprowadza ich nauczyciel, mają podjąć decyzję, przewidzieć skutki itp.; *burza mózgów (giełda pomysłów)* – uczniowie w zespole wytwarzają pomysły na rozwiązanie jakiegoś problemu; zespół ocenia i dokonuje wyboru; *gry (zabawy) dydaktyczne* – inscenizacyjne: granie roli w sytuacji fikcyjnej; symulacyjne: odtwarzanie złożonych sytuacji problemowych.

3. Metody waloryzacyjne (eksponujące):
 - impresyjne (przeżywanie): uczeń wydobywa informacje z eksponowanego dzieła, wymienia wrażenia z innymi odbiorcami ekspozycji;
 - ekspresyjne (wyrażanie): uczniowie sami wytwarzają lub odtwarzają wartości, jednocześnie je przeżywając (np. śpiewanie piosenki z odpowiednią interpretacją).
4. Metody praktyczne:
 - ćwiczebne: wielokrotne wykonywanie określonych czynności dla nabycia wprawy, uzyskania wyższej sprawności, kształtowania rozmaitych umiejętności i nawyków.

W ujęciu Cz. Kupisiewicza⁵:

1. Metody oparte na obserwacji (oglądowe):
 - pokaz: demonstrowanie przez nauczyciela przedmiotów, modeli, zjawisk lub wydarzeń ze stosownymi objaśnieniami.
2. Metody słowne (por. Okoń „metody asymilacji wiedzy”):
 - wykład (rodzaje – konwencjonalny, problemowy, konwersatoryjny): bezpośrednio przekazywanie wiadomości audytorium;
 - pogadanka;
 - dyskusja;
 - praca z książką.
3. Metody oparte na działalności praktycznej uczniów:
 - zajęć praktycznych: stosowanie wiedzy w rozwiązywaniu zadań praktycznych; umiejętność stosowania teorii w praktyce.
4. Metody gier dydaktycznych (por. Okoń „metoda problemowa”):
 - gry symulacyjne;
 - sytuacyjna;
 - inscenizacji;
 - giełda pomysłów.

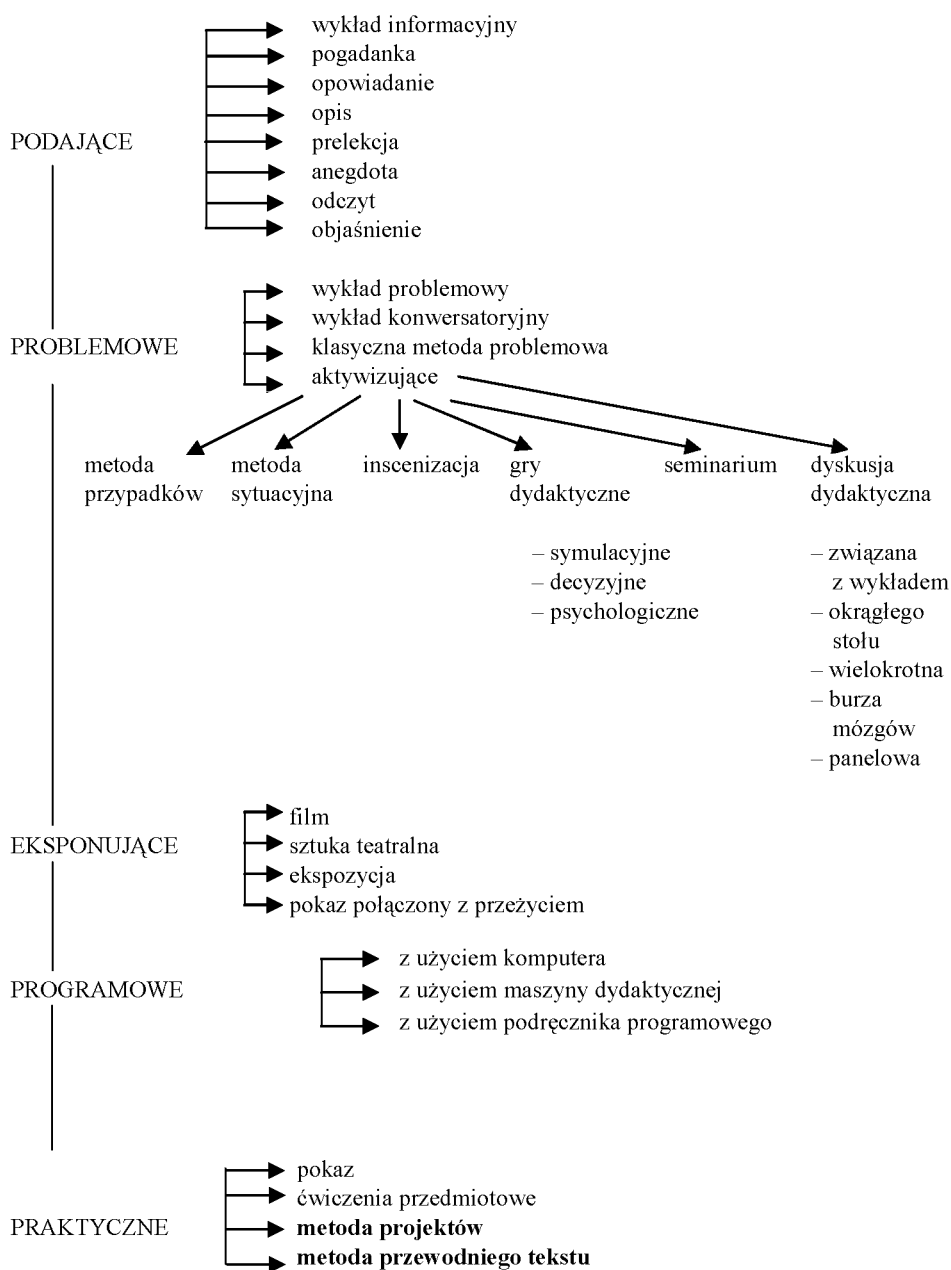
⁵ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, WSiP, Warszawa 1998, s. 133–135.

W ujęciu H. Wichury⁶:

1. Metody podające (informacyjne):
 - opis;
 - opowiadanie;
 - wyjaśnianie.
2. Metody poszukujące (problemowe):
 - pogadanka heurystyczna (m. heurystyczna, m. heurezy) jest odmianą m. erotematycznej (pytającej); nauczyciel tak formułuje pytania, że zmusza uczniów do myślenia i samodzielnego poszukiwania odpowiedzi;
 - dyskusja;
 - klasyczna metoda problemowa;
 - gry i zabawy dydaktyczne (symulacyjne, m. sytuacyjna, giełda pomysłów, gry komputerowe).
3. Metody waloryzacyjne (eksponujące):
 - impresyjna;
 - inscenizacji;
 - ekspresyjna.
4. Metody operatywne:
 - ćwiczeń;
 - praktycznego działania.

⁶ H. Wichura, *Modele lekcji w nauczaniu początkowym w klasach I-III*, Białystok 1996, s. 28.

W ujęciu F. Szloska⁷:

⁷ F. Szlosek, *Wstęp do dydaktyki przedmiotów zawodowych*, WSiP, Radom 1995, s. 88.

Metoda projektów: wykonanie przez uczniów projektu na wybrany temat. Nauczyciel jest koordynatorem i organizatorem projektu (określa ramy merytoryczne), zadanie zaś jest realizowane przez grupę uczniów samodzielnie, najczęściej w dłuższym okresie czasu. Do realizacji projektu uczniowie zbierają dane i je opracowują. Sami też podejmują decyzję o wyborze źródeł i sposobie prezentacji.

Metoda przewodniego tekstu: wykonanie przez uczniów zadania praktycznego przy wykorzystaniu wszystkich danych i informacji na ten temat. Nauczyciel przygotowuje materiały w postaci tzw. *tekstów przewodnich* (mogą to być teksty oryginalne, ćwiczenia, katalogi, mapy itp.), pomaga uczniom w wyborze właściwych rozwiązań.

W ujęciu S. Ostrowskiego⁸:

W procesie nauczania języka łacińskiego S. Ostrowski zaleca stosowanie następujących metod:

- 1) gramatyczno-tłumaczeniowej – najstarsza z metod w nauczaniu języka łacińskiego, stosowana już od średniowiecza; polega na tłumaczeniu tekstu w oparciu o prezentowany materiał gramatyczny;
- 2) analitycznej (pośredniej) – analiza gramatyczna zdań trudnych dla uczniów do przetłumaczenia;
- 3) bezpośredniej – stosowana już w średniowieczu w formie nauczania mówienia w jęz. łac.; aktualnie ogranicza się do stosowania przez nauczyciela zwrotów i sformułowań łacińskich w toku lekcji (uczeń rozumie proste zdania bez pośrednictwa języka polskiego);
- 4) sokratycznej, czyli heurystycznej;
- 5) kognitywnej – nauczyciel w trakcie zajęć odwołuje się i stale nawiązuje do nabytej uprzednio wiedzy ucznia, tak z zakresu języka ojczystego, jak łacińskiego i innych języków obcych.

1.2. TREŚCI KSZTAŁCENIA

1.2.1. Cele kształcenia

1.2.1.1. Taksonomie celów kształcenia

Cele kształcenia wyrażane są w trojaki sposób: kształcący, poznawczy, wychowawczy. W tradycyjnym ujęciu przedstawia się charakterystykę jednego lub wielu celów, nie stosując żadnej klasyfikacji⁹. Drugim, bardziej systematycznym

⁸ S. Ostrowski, *Metodyka nauczania języka łacińskiego*, WSiP, Warszawa 1981, s. 18–23.

⁹ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, s. 78.

sposobem prezentowania celów jest klasyfikacja o charakterze opisowym. Sposób trzeci polega na opracowywaniu szczegółowych taksonomii celów kształcenia, który wzorowany jest na naukach przyrodniczych, oznaczających zasady klasyfikacji gatunków zwierzęcych i roślinnych¹⁰. Sam termin „taksonomia” pochodzi z języka greckiego *taksis* – układ, porządek i *nomos* – prawo. Szczególny rozgłos zdobyła w świecie taksonomia edukacyjna opracowana przez zespół uczonych amerykańskich pod kierunkiem Benjamin S. Blooma¹¹. Taksonomia ta dotyczy dziedziny poznawczej (*cognitive domain*). Zespół nie opracował dziedziny psychomotorycznej. Dokonali tego inni autorzy¹².

Skrótowy wykaz kategorii taksonomicznych dziedziny poznawczej według B. S. Blooma przedstawia się następująco¹³.

1. Wiedza (wiadomości):

- znajomość faktów;
- znajomość terminologii;
- znajomość sposobów gromadzenia faktów;
- znajomość znaków konwencjonalnych;
- znajomość tendencji rozwojowych;
- znajomość klasyfikacji;
- znajomość kryteriów sprawdzania i oceny;
- znajomość metod badań stosowanych w danej dziedzinie lub wobec danego problemu;
- znajomość ogólnych pojęć, struktur, teorii;
- znajomość zasad i praw potrzebnych do tłumaczenia i wyjaśniania zjawisk oraz ich przewidywania;
- znajomość teorii i struktur.

2. Rozumienie:

- transfer treści z jednego języka (układu) na inny;
- interpretacja;
- ekstrapolacja.

¹⁰ Cz. K u p i s i e w i c z, *Dydaktyka ogólna*, PWN, Warszawa 2000, s. 51.

¹¹ Prace B. S. Blooma cytuje W. O k o Ń, *Wprowadzenie...*, s. 400. Por. i d e m, *Słownik...*, s. 34; B. S. Bloom – jeden z organizatorów International Association for Evaluation of Education Achievement. Interesuje się stosowaniem pomiaru i oceną osiągnięć szkolnych w skali krajowej i międzynarodowej, taksonomią celów kształcenia i wychowania oraz problemami doboru celów kształcenia. Na temat taksonomii celów kształcenia por. także A. C. O r n s t e i n, F. P. H u n k i n s, *Program szkolny. Założenia, zasady, problematyka*, przekł. K. Kruszewski, WSiP, Warszawa 1998, s. 414.

¹² Por. W. O k o Ń, *Wprowadzenie...*, s. 83.

¹³ *Ibidem*, s. 79.

3. Zastosowanie metod, reguł, pojęć ogólnych.
4. Analiza, tj. umiejętność dokonywania podziału całości na elementy, ustalania hierarchii tych elementów i stosunków między nimi:
 - analiza elementów;
 - analiza stosunków między elementami;
 - analiza zasad organizacji całości.
5. Synteza, tj. tworzenie całości z danych elementów w celu uzyskania nowej struktury:
 - wytworzenie własnego dzieła;
 - opracowanie planu działania;
 - stworzenie obrazu całości na podstawie częściowych danych.
6. Ocenianie materiału i metody ze względu na założone cele:
 - ocena na podstawie kryteriów wewnętrznych;
 - ocena na podstawie kryteriów zewnętrznych.

Wobec powyższego w procesie nabywania wiedzy taksonomia Blooma wyodrębnia sześć poziomów, na których dokonują się odrębne procesy poznawcze¹⁴. Twórcy taksonomii celów kształcenia starali się więc uwzględnić w sposób dość szczegółowy wszystkie kategorie działań intelektualnych i to było pozytywnym aktem w stosunku do tradycyjnych interpretacji obejmujących tylko wiadomości. Jednak taksonomia nauczania B. S. Blooma zawiera wiele braków i niedoskonałości, np. pomijanie sprawności: umiejętności i nawyki w procesie dydaktycznym, czy też uwzględnienie „analizy i syntezy” w wykazie kategorii taksonomicznych po „zrozumieniu”¹⁵.

Dlatego następca Blooma Joy Paul Guilford¹⁶ stworzył wykaz kategorii taksonomicznych dziedziny poznawczej, składający się z pięciu czynników:

- wiadomości;
- analiza synteza;
- zrozumienie;
- zastosowanie;
- ocena.

Według W. Okonia: „Każda kategoria taksonomiczna w dziedzinie poznawczej cierpi jednak na pewną niedoskonałość; okazuje się, że opracowanie

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, s. 80.

¹⁶ J. P. Guilford, *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*, przekł. J. Wojtyniak, PWN, Warszawa 1960.

taksonomii pod każdym względem niezawodnej jest sprawą trudną do rozwiązania¹⁷.

Taksonomia kształcenia S. B. Blooma dotyczy także dziedziny emocjonalnej i składa się z pięciu działów¹⁸:

1. Recepcja:
 - świadomość;
 - chęć odbierania;
 - uwaga skierowana lub wybiórcza.
2. Działanie:
 - akceptacja;
 - chęć działania;
 - satysfakcja z działania.
3. Wartościowanie:
 - akceptacja wartości;
 - wybór wartości;
 - zaangażowanie w wartości wybrane.
4. Organizacja:
 - pojęciowe ujęcie (konceptualizacja) wartości;
 - tworzenie systemu wartości.
5. Wybór własnego systemu wartości:
 - podporządkowanie postępowania wartościom;
 - przekształcenie systemu wartości w pogląd na świat.

Jeśli chodzi o dziedzinę psychomotoryczną, zespół B. S. Blooma tej taksonomii nie opracował. Według innych uczonych taksonomia w dziedzinie psychomotorycznej (sensomotorycznej) obejmuje następujące kategorie:

- percepcję (pobudzenie zmysłowe);
- dyspozycję (nastawienie umysłowe i emocjonalne);
- działanie kierowane (pod czyimś kierunkiem);
- automatyzację działań;
- działanie kompleksowe.

W. Okoń zauważa: „jak z przeglądu trzech rodzajów taksonomii widać, osiągnęły one dotąd postać nie dość doskonałą¹⁹”.

¹⁷ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, s. 80.

¹⁸ *Ibidem*, s. 81–82.

¹⁹ *Ibidem*, s. 84.

Z polskich uczonych taksonomią celów kształcenia zajmują się: K. Denek²⁰, B. Niemierko²¹, Cz. Nosal i M. Obara²².

1.2.1.2. Taksonomia nauczania języka łacińskiego w opracowaniu A. Osipowicz²³

Ze względu na sposób formułowania wyróżniamy dwa rodzaje celów kształcenia: ogólne i operacyjne.

Cele ogólne obejmują aspekty poznawcze (inaczej – intelektualne lub sprawnościowe), motywacyjne (wychowawcze, emocjonalne, wolicjonalne) oraz psychomotoryczne (praktyczne).

Dziedzina poznawcza obejmuje wiadomości (A i B) i umiejętności (C i D). Może być uporządkowana za pomocą następującej kategoryzacji:

A. Zapamiętanie wiadomości (znajomość): oznacza gotowość ucznia do przypomnienia sobie pewnych terminów, definicji, nazw itp. Jest to znajomość tych wiadomości na poziomie podstawowym. Uczeń nie powinien ich mylić ani zniekształcać.

B. Rozumienie wiadomości: oznacza, że uczeń potrafi je przedstawić w innej formie niż zapamiętana, a także uporządkować ją, streścić i uczynić podstawą prostego wnioskowania²⁴.

Dydaktyka języka łacińskiego uczy komunikacji z tekstem łacińskim oryginalnym i preparowanym na użytek szkolny. Dlatego autorki *Poradnika metodycznego* (zgodnie z sugestią Recenzentki) proponują dla A i B inny układ kategoryzacji, dotyczącej dziedziny poznawczej, mianowicie:

A. Zrozumienie wiadomości – uczeń pragnie najpierw zrozumieć wiadomości o języku łacińskim.

²⁰ K. Denek, *Efektywność nauczania programowanego w szkole*, Wydawnictwo UAM, Poznań 1971. Por. też i d e m, *Pomiar efektywności kształcenia w szkole wyższej*, PWN, Warszawa 1980.

²¹ B. Niemierko, *ABC testów osiągnięć szkolnych. Podstawowe pojęcia i techniki obliczeniowe*, WSiP, Warszawa 1975; i d e m, *Pomiar sprawdzający w dydaktyce*, PWN, Warszawa 1990; i d e m, *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, PWN, Warszawa 1999; i d e m, *Diagnostyka edukacyjna*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 1994.

²² Cz. Nosal, M. Obara, *Organizacja systemu kontroli i oceny nauczania medycyny*, PZWL, Warszawa 1978.

²³ A. Osipowicz, *Lingua Latina, lingua nostra. Podręcznik do nauki języka łacińskiego i kultury antycznej dla szkół ponadgimnazjalnych z przewodnikiem metodycznym dla nauczycieli. Profil ogólny, matematyczno-przyrodniczy i humanistyczny*, Wydawnictwo MAG, Warszawa 2002–2003.

²⁴ Por. *ibidem*, s. 18. Taksonomia celów nauczania proponowana przez B. S. Blooma nie może być w całości zastosowana w dydaktyce języka łacińskiego.

- B. Zapamiętanie wiadomości – uczeń utrwała sobie pewne terminy, definicje, formy i ich nazwy.
- C. Stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych: praktyczne posługiwanie się wiadomościami według podanych wzorów.
- D. Stosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych: formułowanie problemów, dokonywanie analizy i syntezy nowych zjawisk, planowanie działania itp.

Dziedzina emocjonalna obejmuje działania (A i B) i postawy (C i D).

- A. Uczestnictwo w działaniu: chętnie dostosowanie się do sytuacji, ale bez inicjatywy, wykonywanie poleconych czynności.
- B. Podejmowanie działania: łatwe dostosowanie się do sytuacji, organizowanie sytuacji.
- C. Nastawienie na działanie: konsekwentne wykonywanie danego działania na skutek potrzeby wewnętrznej i dodatnie wartościowanie jego wyników.
- D. System działań: regularnie określony typ działań za pomocą uporządkowanego zbioru zasad postępowania.

Dziedzina psychomotoryczna – obejmuje działania (A i B) i umiejętności (C i D).

- A. Naśladowanie działania: etapowe wykonywanie własnych działań pod kontrolą i przez porównanie ze wzorem, pod kierunkiem nauczyciela. Przy odstępstwie od wzoru uczeń nie potrafi bez porównania dokonać korekty.
- B. Odtwarzanie działania: wykonanie dzieła w całości bez jednoczesnego obserwowania wzoru. Uczeń koryguje działanie na podstawie własnego doświadczenia.
- C. Sprawność działania (w stałych warunkach): dokładne wykonywanie wyuczonego działania i osiąganie zamierzonego wyniku. Zmiana sytuacji zakłóca płynność działania, a dostosowanie do zmiany pochłania wiele energii.
- D. Sprawność działania (w zmiennych warunkach): automatyzacja działania pozwalająca na uzyskanie najwyższej skuteczności przy niewielkim nakładzie czasu i energii. Struktura działania jest elastyczna, a powiązania z innymi działaniami – harmonijne.

Cele operacyjne są to zaplanowane przez nauczyciela osiągnięcia uczniów. Powinny być: odpowiednie, jednoznaczne, obserwowalne i przede wszystkim mierzalne.

Operacjonalizacja celów jest zamianą celu ogólnego w odpowiadającą mu grupę celów operacyjnych. Polega ona na formułowaniu celów szczegółowych

w postaci obserwowanych zmian i mierzalnych zachowań uczniów. Po raz pierwszy zostały one sprecyzowane i opisane przez R. F. Magera w 1962 r.²⁵

Cele operacyjne dotyczą głównie dziedziny poznawczej.

	WYMAGANIA	CELE OPERACYJNE
	A	wymagające <u>zapamiętania (znajomości)</u>
CEL	B	wymagające <u>rozumienia</u>
OGÓLNY	C	wymagające <u>stosowania wiadomości w sytuacjach typowych</u>
	D	wymagające <u>stosowania wiadomości w sytuacjach problemowych</u>

Przy formułowaniu celów operacyjnych posługujemy się następującymi czasownikami w procesie:

- A. Zapamiętania: nazywa, rozpoznaje, definiuje, odczytuje, zapisuje, wyróżnia, identyfikuje, umiejscawia.
- B. Rozumienia: porównuje, klasyfikuje, porządkuje, rozróżnia, szacuje, wyjaśnia, uogólnia, podaje przykłady.
- C. Stosowania wiadomości w sytuacjach typowych: dowodzi, przewiduje, analizuje, wykrywa, zmienia, oblicza, demonstruje, odkrywa, modyfikuje, przewiduje, pokazuje, rozwiązuje, używa (stosuje).
- D. Stosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych: różnicuje, odróżnia, wyróżnia, ilustruje, wnioskuje, uwydatnia, określa związki, wybiera, wyłącza, tworzy kategorie, wymyśla, wyjaśnia, (re)organizuje, planuje, modyfikuje, podsumowuje, osądza, interpretuje, popiera, dowodzi, krytykuje, przekonuje.

Mimo niewątpliwych zalet operacyjne formułowanie celów nie jest wolne od krytyki. Operacjonalizacja bowiem stosowana permanentnie zaniedbuje wiele innych celów kształcenia. Krytycy wskazują, iż wiele złożonych procesów kształcenia jest niemierzalnych i wręcz niedostępnych obserwacji, a nacisk na cele operacyjne może prowadzić do ich zlekceważenia. Konkurencyjną dla Magera stała się taksonomia stworzona przez N. E. Gronlunda²⁶. Ujmuje ona

²⁵ R. F. Mager, *Preparing Instructional Objectives*, CEP Press, Atlanta 1962. Por. też B. Niemierko, *Między oceną...*, s. 28.

²⁶ N. E. Gronlund, *Stating Objectives for Classroom Instruction*, Macmillan, New York 1978.

najpierw cele w terminy ogólniejsze, by następnie uzupełnić je szczegółami. Nie unika nieprecyzyjnych czasowników, jak np. (*uczeń*) *rozumie, cenit*. Uważa bowiem, że choć są one niemierzalne, jaśniej wyrażają intencje nauczycieli.

O tym, jaką klasyfikację celów nauczyciel wybierze, decyduje wiele czynników. Aktualnie w dydaktyce panuje „moda” na sformułowania operacyjne. Ale ponieważ jest to tylko wyjście jedno z wielu, zdrowy rozsądek bądź horacjańska *aūrēa mediocritas*²⁷ będą optymalnym rozwiązaniem.

1.2.2. Wymagania programowe (edukacyjne)

Wymagania programowe to inaczej oczekiwane osiągnięcia uczniów, często opisywane za pomocą czasowników operacyjnych jako czynności. Są one przewidziane programem nauczania. Najczęściej są ściśle powiązane z oceną szkolną. W szkolnictwie polskim obowiązek ustanawiania i hierarchizowania (wielostopniowości) wymagań programowych istnieje od 1 września 1999 r., na mocy rozporządzenia ministra z 21 marca 2001 r. Ich zadaniem jest łączenie celów kształcenia z materiałem nauczania.

Wymagania edukacyjne formułowane są w oparciu o podstawę programową, wybrany przez nauczyciela program nauczania z uwzględnieniem specyfiki szkoły i indywidualnie określonych przez nauczyciela celów kształcenia zapisanych w planie wynikowym.

Kryteria ocen z języka łacińskiego i kultury antycznej

Ocena	Ilość wymaganego materiału podana procentowo (*)	Rozumienie	Czytanie i wymowa
1	2	3	4
Celujący	powyżej 100	uczeń rozumie, analizuje pod względem gramatycznym i składniowym bez przygotowania teksty zamieszczone w podręczniku, jak również na wybranych materiałach uzupełniających na tym samym poziomie językowym	uczeń bezbłędnie czyta ze zrozumieniem, również bez przygotowania, teksty zamieszczone w podręczniku oraz w wybranych materiałach uzupełniających
Bardzo dobry	91–100	uczeń rozumie, analizuje pod względem gramatycznym i składniowym teksty zamieszczone w podręczniku	uczeń swobodnie czyta ze zrozumieniem teksty zamieszczone w podręczniku

²⁷ Por. Kwintus Horatius Flaccus, *Carmina* II, 10, 5–8.

1	2	3	4
Dobry	76–90	uczeń rozumie i zasadniczo samodzielnie analizuje teksty zamieszczone w podręczniku	uczeń czyta ze zrozumieniem teksty zamieszczone w podręczniku
Dostateczny	51–75	uczeń rozumie i analizuje teksty zamieszczone w podręczniku przy niewielkim ukierunkowaniu ze strony nauczyciela	uczeń czyta w miarę poprawnie teksty zamieszczone w podręczniku
Dopuszczający	45–50	uczeń rozumie i analizuje teksty zamieszczone w podręczniku przy dużym ukierunkowaniu ze strony nauczyciela	uczeń czyta niezbyt poprawnie teksty zamieszczone w podręczniku
Niedostateczny	0–44	odpowiedź nie spełnia wymagań powyższych kryteriów ocen pozytywnych	

* Wymagania procentowe opracowano na podstawie kryteriów Wewnątrzszkolnego Systemu Oceniania w XVIII LO w Łodzi; propozycje do uznania przez nauczyciela.

1.2.3. Materiał nauczania

Pod tym pojęciem kryje się zestaw wybranych zagadnień, spośród zasobu wiedzy rozumianej jako usystematyzowana informacja z zakresu języka łacińskiego i kultury antycznej, służący do opanowania przez ucznia, w stopniu umożliwiającym mu posługiwanie się nim w celach określonych przez program²⁸.

Materiał nauczania jest więc zaplanowaną informacją przedmiotową, bądź międzyprzedmiotową, podporządkowaną celom. Powinien on być dobrany przez nauczyciela dla osiągnięcia wyznaczonych w procesie kształcenia celów. W postaci podręcznika, czy tekstu, materiał nauczania jest komponentem treści kształcenia.

1.3. PLANOWANIE ZAJĘĆ DYDAKTYCZNYCH²⁹

Planowanie kierunkowe polega na dokładnym ustaleniu ogólnych celów kształcenia i przyporządkowaniu ich odpowiednim jednostkom metodycznym (kilka powiązanych ze sobą tematycznie lekcji). Planowanie to obejmuje najczęściej rok szkolny.

²⁸ Por. A. Osipowicz, *op. cit.*

²⁹ Według B. Niemierko w pracy zbiorowej pod redakcją K. Kruszewskiego *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 2004, s. 37.

Planowanie wynikowe polega na ustąpieniu wymagań programowych, według których nauczyciel ocenia osiągnięcia uczniów i skuteczność własnej pracy. Plan wynikowy jest więc wykazem zoperacjonalizowanych celów kształcenia i jako taki zastępuje tradycyjny rozkład materiału.

Plan wynikowy powinien uwzględniać potrzeby i możliwości ucznia i szkoły, wydolność nauczającego oraz być zgodny z programem nauczania.

Wymagania programowe należy wyrazić w postaci opisu czynności wykonywanych przez ucznia (patrz: „czasowniki operacyjne”). Ważnym aspektem jest także zachowanie hierarchii wymagań programowych, czyli takie ich uporządkowanie, by wymagania wyższe zawierały w sobie wymagania niższe.

Przykładowy plan wynikowy dla przedmiotu – język łaciński i kultura antyczna, zamieszczony jest w *Programie nauczania języka łacińskiego i kultury antycznej dla szkół ponadgimnazjalnych z przewodnikiem metodycznym dla nauczycieli* autorstwa Anny Osipowicz³⁰.

Planowanie metodyczne polega na szczegółowym doborze celów lekcji i czynności uczniów zmierzających do ich osiągnięcia oraz na czynnościach nauczyciela. Podstawą planowania metodycznego są cele kształcenia. Do nich dobiera się treści, metody, formy, środki dydaktyczne i planuje się czynności uczniów. Cele osiągają uczniowie. Czynności nauczyciela mają wspierać, ukierunkowywać i korygować proces uczenia się.

Podstawowe rodzaje planów metodycznych³¹:

- a) plan lekcji – skrócony konspekt, naszkicowany schemat przebiegu lekcji; zawiera temat lekcji, wykaz celów kształcenia, układ treści kształcenia, tok lekcji;
- b) konspekt lekcji – rozwinięty plan lekcji; składa się z części informacyjnej (przedmiot, klasa, temat, cele, metody, formy pracy, środki dydaktyczne) oraz z opisu przebiegu lekcji (najczęściej w punktach);
- c) scenariusz lekcji (model lekcji) – uszczegółowiony konspekt; zawiera opis czynności nauczyciela i uczniów, podaje ćwiczenia i zadania stosowane na lekcji, załączniki z materiałami pomocniczymi itp.

1.4. SCHEMAT KONSPEKTU LEKCJI

Część wstępna:

1. Temat lekcji.
2. Cele kształcenia:
 - a) ogólny;
 - b) operacyjne (szczegółowe).

³⁰ A. Osipowicz, *op. cit.*, s. 64–146.

³¹ Cyt. za: F. Szlosek, *op. cit.*, s. 193–200.

3. Metody kształcenia.
4. Formy organizacyjne pracy uczniów.
5. Typ lekcji.
6. Tok lekcji.
7. Środki dydaktyczne, pomoce naukowe.

Przebieg zajęć:

1. Czynności organizacyjne.
2. Powtórzenie wiadomości z lekcji poprzedniej (nawiązanie do nowego tematu).
3. Wprowadzenie nowego materiału.
4. Ćwiczenia utrwalające.
5. Podsumowanie lekcji (rekapitulacja).
6. Podanie i omówienie pracy domowej.

Uwagi i wyjaśnienia

Temat lekcji prawidłowo sformułowany powinien zawierać informację świadcząca o nauczaniu, kształtowaniu umiejętności, bądź sprawdzaniu osiągnięć ucznia. Pomocne mogą tu być takie określenia, jak: *nauka, kształtowanie, utrwalanie, wprowadzanie, sprawdzenie* itp.

Forma organizacyjna pracy uczniów (inaczej „forma kształcenia”):

- jednostkowa (bezpośredni kontakt jednostkowy występuje np. w nauczaniu indywidualnym, pośredni w pracy ucznia z podręcznikiem);
- zbiorowa (nauczanie całej klasy zwane jest nauczaniem frontalnym, praca w parach lub grupach to nauczanie grupowe);
- pozalekcyjna (praca domowa);
- pozaszkolna (wycieczki, tzw. „zielone szkoły” itp.).

Typ lekcji:

- kombinowany (lekcja o wielu ogniwach);
- wprowadzenie nowego materiału;
- utrwalający (lekcja powtórzeniowa);
- kontrola wiadomości (sprawdzian, klasówka itp.).

Inny podział: lekcja jedno-, dwu- lub wielozadaniowa.

Tok lekcji:

- poszukujący;
- indukcyjny (od szczegółu do ogółu);
- dedukcyjny (nauczyciel wyklada całą partię materiału, uczniowie dokonują analizy).

Środki dydaktyczne – przedmioty materialne umożliwiające usprawnienie procesu kształcenia; pomoce naukowe – instrumenty działalności naukowej (np. narzędzia badawcze, programy itp.); środki dydaktyczne są pojęciem szerszym niż pomoce naukowe.

1.5. PROGRAMY NAUCZANIA

1.5.1. Program ministerialny

Minister Edukacji Narodowej wydaje rozporządzenie w sprawie podstawy programowej z danego przedmiotu. Na bazie podstawy programowej są tworzone programy nauczania. Te, zatwierdzone przez ministra, noszą nazwę programów ministerialnych. Aktualnie dopuszczone do użytku szkolnego funkcjonują równolegle dwa programy z przedmiotu – język łaciński i kultura antyczna:

- DKOS-5002-45/05 do podręcznika S. Wilczyńskiego, E. Pobiedzińskiej, A. Jaworskiej, *Porta Latīna. Podręcznik do języka łacińskiego i kultury antycznej* (cz. I), *Preparacje i komentarze* (cz. II), Wydawnictwa Szkolne PWN, Warszawa 2005, oraz na płycie CD: *Porta Latīna. Program nauczania języka łacińskiego i kultury antycznej dla liceum ogólnokształcącego. Zakres podstawowy i rozszerzony* (oprac. S. Wilczyński, E. Pobiedzińska), Wydawnictwa Szkolne PWN, Warszawa 2005;
- DKOS-4015-14/02 do podręcznika A. Osipowicz, *Lingua Latina lingua nostra. Podręcznik do nauki języka łacińskiego i kultury antycznej dla szkół ponadgimnazjalnych z przewodnikiem metodycznym dla nauczycieli. Profil ogólny, matematyczno-przyrodniczy i humanistyczny*, Wydawnictwo MAG, Warszawa 2002–2003.

Trzecim podręcznikiem do nauki języka łacińskiego, dopuszczonym do użytku szkolnego przez MEN, jest *Disce Latine. Podręcznik do języka łacińskiego dla szkół średnich*, oprac. W. Mohort-Kopaczyński i T. Wikarjakówna, wyd. 9, Wydawnictwa Szkolne PWN, Warszawa–Poznań 2005.

Nauczyciel sam decyduje, który z powyższych programów chce realizować.

1.5.2. Modyfikacje i innowacje programowe

Innowacje oraz modyfikacje programowe (tzw. programy nauczycielskie) zwane są potocznie „programami autorskimi”. Podstawowa różnica między nimi polega na tym, iż innowacje wprowadzają zupełnie nowe treści, nieuwzględnione w programie ministerialnym, natomiast modyfikacje jedynie te treści uprzyęstniają (modyfikują) do możliwości uczących się, warunków szkoły itp.

Nauczyciel, tworząc swój program, musi przyjąć za „bazę wyjściową” program ministerialny (czyli podstawę programową), wszelkie bowiem innowacje i modyfikacje programowe muszą spełniać założenia podstawy programowej. Istotą zmian programowych jest wykazanie przydatności ich wprowadzenia. Elementy różniące programy autorskie od programu ministerialnego mają wpłynąć na zwiększenie efektywności nauczania. Dlatego wymagane jest, aby w trakcie realizacji nowego programu, a także po cyklu wprowadzenia, przeprowadzić jego ewaluację³².

Modyfikacje programowe (program nauczycielski); do wdrożenia ww. programu potrzebna jest:

- opinia nauczyciela mianowanego lub dyplomowanego posiadającego wykształcenie w zakresie zgodnym z treściami nauczania, które program obejmuje;
- opinia Rady Pedagogicznej;
- opinia Rady Rodziców.

Rodzaje innowacji:

- programowe;
- metodyczne;
- organizacyjne;
- mieszane.

Innowacja może obejmować tylko wybrane zajęcia edukacyjne, wybrany oddział czy grupę uczniów, albo też dotyczyć wszystkich zajęć edukacyjnych lub całej szkoły.

Uchwałę w sprawie innowacji podejmuje Rada Pedagogiczna po uzyskaniu:

- zgody autora innowacji;
- zgody nauczycieli w niej uczestniczących (realizujących zmiany programowe na swoich zajęciach);
- opinii Rady Rodziców.

Po podjęciu uchwały dyrektor placówki zobowiązany jest wysłać program innowacyjny do Kuratorium Oświaty i Wydziału Edukacji nie później niż do 31 marca. Do wdrożenia innowacji nie jest potrzebna zgoda ww. instancji.

1.6. KONTROLOWANIE, OCENIANIE, EWALUACJA

Kontrolowanie to gromadzenie i scalanie informacji nauczyciela o uczniach i klasie. Kontrola m. in. podlega nauczaniu. Wówczas środkami kontroli jest zbiorcze opracowanie ocen i wyników sprawdzania.

³² Szerzej na ten temat w rozdziale *Kontrolowanie, ocenianie, ewaluacja*.

Ocenianie to proces dochodzenia do opinii lub przypisywania wartości. Przykładowo sprawdzian jest techniką kontroli przeznaczoną do zebrania informacji o wiedzy ucznia, natomiast wystawienie stopnia jest aktem oceny, ponieważ nauczyciel określa, jakiej wartości odpowiada uzyskana informacja.

W szkołach obowiązuje system oceniania przez wystawianie ocen. Uczniowie pracują wydajniej, jeśli efektem ich zaangażowania jest ocena. Co ciekawsze, skuteczność wyników wzrasta najbardziej przy zastosowaniu zachęty negatywnej (np. obniżenie oceny). Zachęta pozytywna (podwyższenie oceny) w mniejszym stopniu (ok. 20%) zwiększa wydajność; brak zachęty (niewystawienie oceny) powoduje u większości zlekceważenie polecenia wykonania zadania.

Ewaluacja, ustalenie wartości i oceny czegoś, ocenianie, oszacowanie³³. Słowo „ewaluacja” pochodzi z późnej łaciny (*evāleo*, *-ēre* – ‘móc, zdołać’; *evalēscō*, *-ēre*, *-ui* – ‘nabierać znaczenia, mieć wartość’³⁴) i francuskiego (*évaluation* – oszacowanie, ocena i *évaluer* – oceniać, oszacowywać³⁵). Tradycja badań ewaluacyjnych sięga początków XX w., a ich kolebką były Stany Zjednoczone. Obecnie funkcjonujące pojęcia *ewaluacji kształtującej* i *ewaluacji sumującej* wprowadził M. Scriven w 1967 r.

Definicje ewaluacji (wybór):

- zaplanowane i systematyczne działanie, uwidaczniające, w jakim stopniu zostały osiągnięte cele;
- zbieranie informacji w celu dostarczenia informacji zwrotnej;
- element procesu podejmowania decyzji (K. Aspiwall);
- proces diagnostyczno-oceniający, zawierający w sobie elementy pomiaru, osądu i decyzji (J. J. Guilbert);
- proces zbierania informacji i ich interpretacja w celu podejmowania decyzji (H. Komorowska).

Modele ewaluacji (wybór):

- biurokratyczna, tzn. nakaz prawny, formułowany przez instytucje nadzoru pedagogicznego w edukacji;
- demokratyczna bada jakość edukacji w danej placówce na użytek tejże; dzięki tym informacjom szkoła dowiaduje się czegoś nowego o sobie; czerpie stąd motywacje do podejmowania działań;
- klasyczna bada efektywność nauczania względem stawianych celów oraz zasadność tych celów;

³³ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1, PWN, Warszawa 1998, s. 562. Por. także *Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, PWN, Warszawa 1999, s. 316.

³⁴ *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. 2, PWN, Warszawa 1998, s. 371.

³⁵ K. K u p i s z, B. K i e l s k i, *Podręczny słownik francusko-polski z suplementem*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1983, s. 302.

- socjologiczna bada zależności pomiędzy sytuacją w danej szkole a realizacją programów nauczania.

Zadania ewaluacji:

zbieranie informacji + zdawanie relacji → dostarczanie danych

Metody ewaluacji:

- test;
- obserwacja;
- kwestionariusz, ankieta;
- wywiad.

Cele ewaluacji:

- zwiększenie efektywności nauczania;
- ulepszenie warsztatu pracy nauczyciela.

Rodzaje testów³⁶. Testy pisemne, ze względu na sposób formułowania odpowiedzi, dzielimy na:

- a) zadania otwarte (formułowanie odpowiedzi): prace pisemne potwierdzające znajomość wiedzy o kulturze antycznej i jej recepcji do czasów współczesnych;
- b) zadania zamknięte (wybór odpowiedzi): testy sprawdzające znajomość języka – fleksji, składni.

Zastosowanie formy zadania testowego uzależnione jest od wielu czynników, m. in. od sprawdzanych treści, założonych celów itp. I tak zadania otwarte stawiają na samodzielność twórczą ucznia; dają mu bowiem pewną swobodę w formułowaniu odpowiedzi. Ich negatywną cechą jest niestety to, iż nadają się jedynie do sprawdzenia zapamiętania wiadomości. Zadania zamknięte zaś mogą służyć do pomiaru osiągnięć z wyższych kategorii celów nauczania, jak chociażby posługiwanie się wiedzą w różnorodnych sytuacjach. Nie są one środkiem idealnym obiektywnego oceniania, ponieważ nie można za ich pomocą sprawdzić wszystkich rodzajów umiejętności językowych ucznia.

Formy zadań otwartych:

- 1) zadanie – rozprawka;
- 2) zadanie krótkiej odpowiedzi;
- 3) zadanie z luką.

³⁶ B. Niemierko, *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP, Warszawa 1999, s. 78–134.

Zadanie – rozprawka – rozwinięcie przez ucznia odpowiedzi pisemnej (kilkanaście zdań), logicznie uporządkowanej i powiązanej. Sformułowanie polecenia do tego typu zadania powinno zawierać elementy instrukcji wykonawczej, nie zaś ograniczać się jedynie do podania tematu czy tytułu rozprawki. Zadanie – rozprawka jest najtrudniejsze do sprawdzania, a punktowanie takiego zadania jest zawsze obciążone subiektywizmem.

Zadanie krótkiej odpowiedzi – udzielenie przez ucznia odpowiedzi w postaci krótkiego zdania, słowa, symbolu itp. Należy poinformować uczniów, iż ocenia się zwięzłość odpowiedzi i nie punktuje się elementów dodatkowych. Tego typu zadania są najbardziej odpowiednie dla nauczycielskich testów sprawdzających, gdyż są zbliżone w swej formie do odpytywania ustnego.

Zadanie z luką – uzupełnienie przez ucznia fragmentu tekstu, słowa, wyrażenia, liczby itp. Przy konstruowaniu tego rodzaju testu należy pamiętać, aby:

- nie umieszczać więcej niż jednej luki w zdaniu;
- nie umieszczać luki na początku lub w pierwszej części zdania (uczeń zmuszony jest wówczas do dwukrotnego przeczytania zdania).

Najbardziej sprawdzalne w dydaktyce języka łacińskiego jest „zadanie z luką”, która dotyczy tylko jednego zagadnienia.

Formy zadań zamkniętych:

- 1) zadania wyboru wielokrotnego;
- 2) zadania „prawda – fałsz”;
- 3) zadania „na dobieranie”.

Zadanie zamknięte składa się z trzonu zadania oraz gotowych odpowiedzi. Trzon spełnia rolę instrukcji wykonania zadania, z odpowiedzi zaś jedna jest prawdziwa, pozostałe (tzw. dystraktory) mają pozory prawidłowości.

Zadania wyboru wielokrotnego – wybranie przez ucznia odpowiedzi poprawnej z kilku podanych. Trudność tego typu zadań jest regulowana nie tylko przez odpowiednie sformułowanie trzonu, lecz także przez dobór dystraktorów: mniej zróżnicowane oraz bardziej liczne znacznie utrudniają wybór prawidłowej odpowiedzi. W szkołach ponadpodstawowych zaleca się stosowanie zadań z 4–5 odpowiedziami do wyboru.

Zadania typu „prawda – fałsz” – rozstrzygnięcie przez ucznia, czy zawarte w zdaniu twierdzenie jest prawdziwe czy fałszywe.

Uczeń udziela odpowiedzi, wskazując odpowiedź „tak” lub „nie”. Przy konstruowaniu tego typu zadań należy pamiętać, że:

- występowanie słowa „nie” w twierdzeniu w połączeniu z odpowiedzią „nie” daje podwójne zaprzeczenie;
- różnica długości zdań wypada na korzyść zdań prawdziwych;

- wyrazy takie, jak *często*, *większość* cechują twierdzenia prawdziwe, natomiast *zawsze* czy *wszystkie* – twierdzenia fałszywe;
- łatwość zgadywania odpowiedzi powoduje, iż tego typu test powinien mieć dwukrotnie więcej zadań niż ww. (udzielenie odpowiedzi na jedno zdanie w zadaniu „prawda – fałsz” zajmuje uczniowi ok. pół minuty).

Zadanie „na dobieranie” – przyporządkowanie elementów z jednej kolumny danych do odpowiedniej pozycji drugiej kolumny danych. Przy konstruowaniu tego typu zadań należy pamiętać, aby:

- związek elementów był oparty na logicznym rozumowaniu, nie na skojarzeniach pamięciowych;
- liczba odpowiedzi (kolumna B) nie była równa liczbie haseł (kolumna A); w przeciwnym razie ostatnia odpowiedź zostaje automatycznie podana;
- w każdej kolumnie nie było więcej niż 7–8 elementów.

W większości przedstawione powyżej rodzaje testów są stosowane praktycznie przez nauczycieli języka łacińskiego, a także w konkursach języka łacińskiego, np. w Konkursie Języka Łacińskiego organizowanym przez Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego. Celem zadań zamkniętych jest nie tyle doskonalenie techniki przekładu, co biegłość w operowaniu formami gramatycznymi. Aby osiągnąć cel ogólny, musimy czasem posłużyć się celami szczegółowymi. Zadania typu „prawda – fałsz” są często stosowane w nauczaniu języka łacińskiego, jak również w sprawdzaniu wiadomości na pisemnym egzaminie dojrzałości z języka łacińskiego, m. in. w ćwiczeniach na zrozumienie tekstu. Skala procentowa oceniania testów za otrzymane punkty może, według uznania nauczyciela, przedstawiać się następująco:

ocena niedostateczna:	0–50%	0–50 pkt
ocena dopuszczająca:	51–65%	51–65 pkt
ocena dostateczna:	66–80%	66–80 pkt
ocena dobra:	81–90%	81–90 pkt
ocena bardzo dobra:	91–100%	91–100 pkt

w sumie 100 punktów.

Maksymalna liczba punktów za każdy test może być różna, ponieważ zależy od ilości i trudności zadań³⁷.

³⁷ Jest to propozycja przedstawiona w *Porta Latina...*, s. 43.

Rozdział 2. MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

2.1. ZASADY AKCENTOWANIA WYRAZÓW W JĘZYKU ŁACIŃSKIM

Akcentowanie wyrazów łacińskich opiera się na iloczasiu (quantitas), czyli na rozróżnianiu sylab długich i krótkich.

Długość sylaby, która jest akcentowana, oznaczamy poziomą kreską (–) nad samogłoską długą lub nad dwugłoską. Krótkość sylaby oznaczamy wężykiem (˘) umieszczonym nad samogłoską krótką. Akcent w języku łacińskim pada najdalej na trzecią sylabę od końca, jeśli przedostatnia sylaba jest krótka. Jeśli samogłoska w przedostatniej sylabie jest długa, akcent pada na tę samogłoskę i wtedy jest zgodny z duchem języka polskiego. W niniejszej publikacji przyjmuje się zaznaczać iloczas przedostatniej sylaby: jeżeli jest krótka, wtedy akcent pada na trzecią sylabę od końca, jeśli zaś długa akcent pada na przedostatnią sylabę. Należy pamiętać także o zasadzie, że w języku łacińskim samogłoska przed samogłoską skraca się (vocālis ante vocālem brevis est – samogłoska przed samogłoską jest krótka). Kiedy mamy wątpliwości, w jaki sposób należy akcentować dany wyraz, powinniśmy w takiej sytuacji skorzystać ze słownika łacińsko-polskiego, gdzie podawany jest iloczas poszczególnych sylab wyrazów a także z gramatyki języka łacińskiego w przypadku odmian odmiennych części mowy.

2.2 FLEKSJA

2.2.1. Rzeczownik i przymiotnik

Przynależności rzeczownika do deklinacji

Gra dydaktyczna

Opis: podział klasy na grupy; każda z grup otrzymuje od nauczyciela arkusz zadaniowy (planszę) oraz na kartonikach wydrukowane rzeczowniki w formach podstawowych. Zadanie polega na ułożeniu rzeczowników na odpowiednim polu arkusza.

Dla utrudnienia można dodać kilka rzeczowników spoza ćwiczonych deklinacji lub form, które nie są rzeczownikami.

Wzór kartoników z rzeczownikami:

MARĪTUS, -I; LEX, LEGIS; CASA, -AE; ULNA, -AE; TEMPLUM, -I; PUS, PURIS; RANA, -AE; INTER; MANUS, -US; DORSUM, -I; AGER, -GRI; POPŪLUS, -I; MATER, MATRIS; SCRIBA, -AE

Wzór planszy

DEKLINACJA→ RODZAJ ↓	I	II	INNE
MASC.			
FEMIN.			
NEUTR.			

Łączenie oraz odmiana rzeczowników z przymiotnikami
(ćwiczenia i gry leksykalno-gramatyczne)

Połącz poprawnie pod względem logicznym i gramatycznym rzeczowniki z przymiotnikami oraz podaj tak powstałe pary w:

a) abl. sg. b) gen. pl. c) acc. sg. d) voc. pl. e) dat. sg.

a) nomen, -inis b) lacus, -us c) mensa, -ae d) res, -ei e) cornu, -us

rotūndus, -a, -um; longus, -a, -um; celēber, -ris, -re; pulcher, -chra, -rum; nobīlis, -e.

Uzupełnij brakujące zakończenia:

- a) can.... nigrōrum (canis)
 b) pirātas audac.... (audax)
 c) di.... dictis (dies)
 d) puēro felic.... (felix)
 e) sonīt.... iucūndos (sonītus)
 f) anīmal.... multa (anīmal)
 g) verbi nobīl.... (nobīlis)
 h) gen.... album (genu, -us)

Dokonaj połączeń poprawnych logicznie i gramatycznie:

1) lacus nigri	a) dziki wilku	A) gen. pl.
2) lupe fere	b) czarnego jeziora	B) dat. pl.
3) scribārum clarōrum	c) małym domom	C) voc. sg.
4) casis parvis	d) wielką świątynią	D) gen. sg.
5) templo magno	e) sławnych pisarzy	E) abl. sg.

Uzupełnij tabelę

a) odpowiednią formą przymiotnika, uwzględniając przypadek i liczbę rzeczownika:

	CANI	LUPI	CORNŪA	MANUM
Velox				
Parvus				
Niger				
Celēber				

b) odpowiednią formą rzeczownika, uwzględniając przypadek i liczbę przymiotnika:

	MULTIS	INGĒNTIS	LONGUM	BREVĪUM
Capillus				
Flumen				
Sonitus				
Dies				

Gra dydaktyczna

Opis: uczniowie dostają w kopertach zestawy składające się z następujących elementów:

- tematy kilku rzeczowników;
- zakończenia deklinacyjne;
- znaczenia polskie danej formy;

np.	SILV-	FRUG -	MAN-	LIBR-	FID-
	-ĀRUM	-ĪBUS	-US	-IS	-ĒI
	LASÓW	OWOCAMI	RĘCE	KSIĄŻKOM	NADZIEI

Zadanie polega na połączeniu tematu rzeczownika z zakończeniem i właściwym doborze znaczenia.

Dla utrudnienia można dodać kilka zakończeń lub znaczeń niepasujących.

Gra dydaktyczna

Opis: podział klasy na grupy 3–4 osobowe; każda z grup losuje po 5 kartoników z wydrukowanymi formami deklinacyjnymi (np. połączenie rzeczownika z przymiotnikiem). Zadanie polega na umieszczeniu kartoników na właściwym miejscu planszy, wyeksponowanej przez nauczyciela w widocznym miejscu klasy (np. na tablicy).

Wzór kartoników:

BESTĪAS FERAS
MARIS NIGRI
AGRŌRUM LATŌRUM
VOCE MAGNA
REM SACRAM

Wzór planszy

GEN. SG.	ABL. SG.	GEN. PL.	ACC. PL.
NOM. PL.	VOC. PL.	ACC. PL.	NOM. SG.
VOC. SG.	ABL. PL.	DAT. SG.	DAT. PL.

Gra *Bingo*

Opis: podział klasy na grupy lub pary (ok. 5–6 grup). Każda z nich otrzymuje planszę z wydrukowanymi sześcioma formami deklinacyjnymi; powinny być różne na każdej planszy, ale dla nadania grze kolorytu, niektóre mogą się powtarzać. Nauczyciel na małych kartkach przygotowuje polskie odpowiedniki słów z plansz. Gdy grupy są gotowe, nauczyciel czyta dane słowo. Pierwsza zgłaszająca się osoba dostaje kartkę i kładzie ją na właściwym miejscu swojej planszy. Osoba, która jako pierwsza zapełni swoją planszę, krzyczy *BINGO!*

Wzór planszy

LIBRIS	VERBI	MODO
CASĀRUM	AGRICŌLAM	LUPE

Wzór kartek z tłumaczeniami:

WILKAMI
DOMÓW
KSIĄŻKI
WILKU
DOMU
SŁOWEM

SPOSOBEM
KSIĄŻKOM
ROLNIK
SŁOWA
ROLNIKA

Leksyka

Gra Sprzedawca słów

Gromadzenie słownictwa wokół tematów: 1. SCHOLA 2. FAMILĪA 3. EXERCĪTUS.

Uwaga: Gra *Sprzedawca słów* służy wyłącznie utrwaleniu słownictwa. Uczniowie muszą uprzednio posiadać zasób słownictwa niezbędny do tej zabawy.

Opis: w zabawie biorą udział uczniowie podzieleni na trzy grupy oraz „sprzedawca słów” (nauczyciel). „Sprzedawca słów” posiada wydrukowane na kartonikach po 8 słów dla każdego tematu (dla urozmaicenia można dodać kilka niepasujących).

Przebieg gry:

1. Grupy losują tematy.
2. Nauczyciel („sprzedawca słów”) proponuje po kolei słowa „do sprzedaży”.
3. Słowo otrzymuje przedstawiciel grupy, który jako pierwszy wyraził chęć „kupna”.
4. Jeśli do proponowanego przez nauczyciela słowa zgłosiło się więcej chętnych, „sprzedawca słów” daje je grupie właściwej, pozostali zaś otrzymują po karnym punkcie.
5. Po „sprzedaniu” wszystkich słów następuje rozliczenie:
 - za każde poprawnie „kupione” słowo grupa otrzymuje 1 pkt;
 - za słowo niewłaściwe dla danego tematu 1 pkt ujemny;
 - za chęć kupna niewłaściwego słowa 1 pkt ujemny.

Wygrywa grupa z największą liczbą punktów.

Przykładowe słownictwo do poszczególnych tematów:

SCHOLA: liber, tabŭla, magĭstra, magĭster, aula, discipŭlus, discipŭla

FAMILĪA: mater, pater, filiŭs, filia, uxor, marĭtus, avus, avia

EXERCĪTUS: miles, gladiŭs, equus, cornu, impĕtus, arma, peditātus, equitātus

2.2.2. Czasownik

Gra dydaktyczna

Opis: podział klasy na grupy; każda z grup otrzymuje od nauczyciela arkusz zadaniowy (planszę) z wydrukowanymi nazwami gramatycznymi form koniugacyjnych. Nauczyciel na małych kartkach przygotowuje dowolnie wybrane czasowniki w różnych formach koniugacyjnych. Gdy grupy są gotowe, nauczyciel głośno odczytuje wybrany czasownik. Zadaniem uczniów jest jak najszybciej rozpoznać formę i zgłosić to nauczycielowi. Ten, który zrobi to pierwszy, otrzymuje kartkę i kładzie ją na właściwym miejscu swojej planszy. Wygrywa grupa, która najszybciej zapełni swoją planszę.

Przykładowe formy czasownika:

LEGŪNTUR, AGĒRIS, CANTĀRI, AEDIFICABAMĪNI, RELINQUĒRIS, TENUŪSSE, VENIS, PUTĀTE, FUIT, DESCRIBĒRIS, ROGABĪMUS, SCRIBI, MONEBĀMUS, COGNŌSCE, PUNĪTUS SUM, RELĀTUS ESSE.

Wzór planszy

indicativus praesentis passivi, 3 persona pluralis	<u>indicativus futuri I activi, 2 persona singularis</u>	infinitivus praesentis passivi	indicativus imperfecti passivi, 2 persona pluralis
indicativus futuri I passivi, 2 persona singularis	infinitivus perfecti activi	indicativus praesentis activi, 2 persona singularis	imperativus praesentis, 2 persona pluralis
indicativus perfecti activi, 3 persona singularis	indicativus praesentis passivi, 2 persona singularis	indicativus futuri I activi, 1 persona pluralis	infinitivus praesentis passivi
indicativus imperfecti activi, 1 persona pluralis	imperativus praesentis, 2 persona singularis	indicativus perfecti passivi, 1 persona singularis	infinitivus perfecti passivi

Gra dydaktyczna

Opis: nauczyciel dzieli klasę na grupy. Każda z grup otrzymuje arkusz zadaniowy (planszę) oraz karteczki z łacińskimi formami czasowników. Zadaniem uczniów jest ułożyć poprawnie na planszy wszystkie karteczki.

Przykładowe formy czasowników:

SEDEBAS, VESTĪTI SUNT, PRODERĪTIS, EMĪTUR, SPECTA, DICAM, MUTĀRE, GAUDENT, DUCI, INVENIĒS, RELIQUĪMUS, DISCĒBAM, RESPONDĒTE, FECĪSTI, SCRIBĒTUR, POTERĀMUS.

Wzór planszy

siedziałeś	<u>zostali ubrani</u>	pomożecie	jest kupowany
oglądaj	powiem	zmieniać	cieszą się
być prowadzonym	znajdziesz	zostawiliśmy	uczyłem się
odpowiadajcie	zrobileś	będzie napisany	mogliśmy

Podane czasowniki wpisz we właściwą kolumnę tabeli:

fatigāti sunt, deŕant, properābunt, dabat, prosunt, agi, fecīsti, inscribūntur, oboediēt, sustulīmus, dicēbas, putābit, habebātur, portate, crescētur, tenēri, potuīstis, scire, appellabīmus, adērit, monuīsse, sana, vocamīni, surrēxit, elēcta es, dividētis, inveniēmur.

HERI	HODIE	CRAS

Utwórz pary znaczeniowe, przypisując podanym rzeczownikom adekwatne czasowniki:

czasowniki:

AMBULĀRE, COLĒRE, CANTĀRE, PUGNĀRE, BIBĒRE, FLORĒRE, REQUIESCĒRE, AUDĪRE, HABITĀRE, SENTĪRE, EDĒRE, SACRIFICĀRE, VISITĀRE, CONFLIGĒRE, CRESCĒRE, NARRĀRE, DORMĪRE, ORĀRE, SCRIBĒRE, LACRIMĀRE, CERTĀRE, DICĒRE, FLUĒRE, AEDIFICĀRE, AGĒRE, PUTĀRE, LAVĀRE, LEGĒRE.

rzeczowniki:

AQUA FABŪLA
LIBER DOMUS
HOMO ARBOR
HORTUS EXERCĪTUS
DEA

Uwaga: w powyższym ćwiczeniu rzeczownik może pełnić rolę podmiotu lub dopełnienia, np. *fabŭla – narrare* lub *fabŭla – audire*, ale nie: *fabŭla – bibere*.

Pogrupuj w pary czasowniki o podobnym znaczeniu:

DUCĚRE, LOQUI, AEDIFICĀRE, EDĚRE, DESIDERĀRE, PUTĀRE, SPECTĀRE, VENĪRE, FACĚRE, STRUĚRE, OBOEDĪRE, DEFICĚRE, SUMĚRE, OBSERVĀRE, VELLE, VADĚRE, COGITĀRE, DEĚSSE, PARĚRE, AGĚRE, DICĚRE.

Od jakich czasowników wywodzą się podane niżej rzeczowniki? Podaj wszystkie formy podstawowe:

FACTUM	SONUS	SCRIPTOR.....
DICTUM	ORĀTOR	SPECTACŪLUM.....
PUGNA	DUX	
APPETĪTUS	FINIS	PICTŪRA.....
ACTĪO	GUBERNĀTOR.....	PRAECŪRSOR.....
MUNITĪO.....	CONSTANTĪA	RELATĪO
OBLIGATĪO.....	SPIRĪTUS	SANUS.....
PULSUS.....	CONSUMPTĪO.....	CULTUS.....
	MOTUS.....	SEDES.....
		SENSUS.....

2.2.3. Inne części mowy

2.2.3.1. Liczebnik

Odpowiedz na pytania:

- Quo anno natus/nata es?
Natus/ nata sum anno/Annum..... ago.
- Qua aetate tua mater est?
Mea mater nata est
- Quot annos tuus pater natus est?
Meus pater natus est.....
- Quam multi tui fratres et sorores sunt?
.....
- Quot annos tuae sorores/tui fratres habent?
.....

Uzupełnij zdania liczebnikami podanymi w nawiasach:

Ver, aestas, autūmnus et hiems,(4) tempōra anni sunt.

Annus(12) menses habet.

Menses: Ianuarius, Martius, Maius, Iulius, Augūstus, Octōber et Decē-ber.....(31) dies habent. Aprīlis, Iunius, Septēber Novembēque(30) dies habent. Februarius autem.....(28) aut.....(29) dies durat.

Annus igitur(365) aut.....(366) dies numerat.
 Quisquis dies.....(24) horas habet. Hora igitur(24) pars diei est.
 Homo(2) aures et(2) oculos sed(1) os habet. Cuique homini(2) pedes et(2) manus sunt. Quisque sana manus(5) digitos habet, quoque cuique pedi(5) digiti sunt.
 Omnes homini(20) digiti sunt. Quisque homo.....(1) columnam vertebralem habet. Columna vertebralis.....(33) aut.....(34) vertebrae continentur.

Poniższe elementy połącz w pary tak, aby utworzyły one przysłowia łacińskie:

1. Unus	a) voce
2. Non satis est	b) tertius gaudet
3. Tres	c) faciunt collegium
4. Duobus litigantibus	d) qui se vincit in victoria
5. Ad unum	e) unius libri
6. Bis dat	f) pro multis
7. Non bis	g) unius opinio
8. Homo	h) omnes
9. Una	i) qui cito dat
10. Uno	j) animo

2.2.3.2. Przyimek

W podanych niżej sentencjach łacińskich uzupełnij luki, wybierając poprawną formę:

- Amicus certus cernitur.
 a) in re incerta b) in res incertas c) ab rebus incertis
- Omnia mea porto.
 a) cum me b) mecum c) in me
- Tempora mutantur est nos mutamur
 a) in illos b) in illis c) cum illis
- Nihil est beatum.
 a) ad omnem partem b) ab omni parte c) de omni parte
- Mens sana
 a) in corpus sanum b) a corpore sano c) in corpore sano

Uzupełnij wyrażenia przyimkowe, korzystając z form podanych poniżej:

A/AB
 AD
 DE
 EX
 IN
 PER
 PRO

EXĒMPLUM	IURE	AEQUO	LIBRIS	AUDĪTU
USUM INTĒRNUM	MEDIAS RES	BONO PUBLICO	USUM EXTĒRNUM	FACTO
GREMIŌ	PECTŌRE	VOCEM	VITRO	EXĒMPLUM
MEMORIAM	POSTERIŌRI	PATRIA	FORMA	SUMMA
CATHĒDRA	ACTA	VISU	PRIŌRI	REM
OFFICIŌ	HOC	DOMO SUA	ORIGINE	LEGE

2.2.3.3. Zaimek

Elementy z obu kolumn połącz w pary tak, by tworzyły one związek zgody:

a) hunc	1) bella mala
b) illi	2) agricolae felīcis
c) cuius	3) templum ingens
d) ipsarum	4) matres Polōnae
e) quibus	5) poētae claro
f) ea	6) lupum ferōcem
g) nostrae	7) ranarum turpium
h) has	8) animalibus multis
i) illis	9) tres puēllas dulces
j) ipsum	10) hostibus gratis

Uzupełnij tabelę odpowiednią formą rzeczownika:

	CUIUS	HOC	EIS	IS
Canis				
Lupus				
Cornu				
Puer				

Uzupelnij tabelę odpowiednią formą zaimka:

	ANIMALĪBUS	MILĪTES	DIEI	NAUTA
Is, ea, id				
Hic, haec, hoc				
Ipsa, ipsa, ipsum				
Qui, quae, quod				

2.3. SKŁADNIA

2.3.1. Accusatīvus cum infinitīvo, nominatīvus cum infinitīvo

W poniższych przysłowiaach łacińskich wskaż części składowe konstrukcji *accusatīvus cum infinitīvo*:

Sciō me nihil scire.

Nihil difficīle amānti esse puto.

Non est beātum, qui se beātum esse non putat.

Verbum nobīle esse stabīle necēsse est.

Homo sum et nil humāni a me aliēnum esse puto.

Przekształć poniższe zdania na konstrukcję *accusatīvus cum infinitīvo*:

Amor omnia vincit.

Amīcus meus semper repētit.....

Amīca mea felix est.

Spero.....

Mater mea dulce dormit.

Video.....

Multas linguas studēo.

Utile est

Pulchros capillos habes.

Puto.....

Frater Iulīae Graeciae habitat.

Iulīa dicit.....

Magīstra scholae per multas horas labōrat.

Discipuli vident.....

Avus nepotes suos amat.

Avia gaudet.....

Primo vere in horto omnes plantae florem aperīunt.

Mihi placet

Libri docti hominībus sapientībus valent.

Opōrtet

Podane poniżej przykłady zawierają konstrukcję *accusativus cum infinitivo* lub *nominativus cum infinitivo*. Rozpoznaj, która z tych konstrukcji występuje w zdaniach i, w zależności od tego, uzupełnij luki odpowiednią formą (*accusativus* lub *nominativus*) zawartych w nawiasie wyrazów:

Vidētur esse.

(Polonia, -ae; civitas, -atis; pulcher, -ra, -rum)

Vidētur esse.

(amīcus, -i; meus, -a, -um; beātus, -a, -um)

Ego fratris mei latrāre audīo.

(canis, -is)

Dicītur hominībus debēre.

(historia, -ae; magīstra, -ae)

Cives in portum Romae navigāre dicunt.

(nauta, -ae; multus, -a, -um)

2.3.2. Datīvus possessīvus

Wykorzystując podane niżej słowa, napisz dziesięć zdań stanowiących odpowiedź na pytanie: Jakie bogactwa posiada król? Każde zdanie napisz na dwa sposoby, używając czasownika *habēo*, *-ēre* oraz za pomocą konstrukcji *dativus possessivus*:

Quae divitiāe sunt regi?/ Quas divitiās rex habet?

a) corōna	b) thesaūrus	c) regīa	d) sceptrum	e) regīna
f) solīum	g) regnum	h) subiēctus	i) servus	j) scurra

Wykorzystując podane niżej słowa, napisz dziesięć zdań stanowiących odpowiedź na pytanie: Jakie zwierzęta posiada rolnik?

Qua animalia agricolae sunt?/Qua animalia agricola habet?

a) anser	b) equus	c) feles	d) sus	e) anas
f) capra	g) vacca	h) ovis	i) gallus et gallīna	j) canis

Przekształć zdania, używając konstrukcji *dativus possessivus*:

Gallīna et gallus quinque pullos habent.

.....

Vacca unum vitūlum habet.

.....
 Feles meus pulchras vibrissas habet.

.....
 Canis meae aviae caudam non habet.

.....
 Cuniculus pellem mollem et teneram habet.

Przetłumacz sentencje na język polski, a następnie oddaj ich sens, używając czasownika *habēo, -ēre*:

Bono domīno quot servi tot amīci, malo domīno quot servi tot inimīci.

.....
 Homo doctus secum semper divitiās habet.

2.3.3. Accusativus duplex, nominativus duplex

Z poniższych elementów ulóż zdania, stosując konstrukcję *accusativus duplex*, a następnie zamień na stronę bierną, tworząc tym samym konstrukcję *nominativus duplex*:

- ego/ habēre/ rosa/ pulcherrimus flos
- homīnes/ dicēre/ lusciniūs/ optīmus cantor
- amīca mea/ appellāre/ suus canis/ Rex
- homīnes/ creāre/ pecuniā/ domīnus mundi
- nos/ putāre/ canis/ omnīum animalīum amīcus fidissimus
- homīnes/ dicēre/ fames/ magīstra atrīum
- quaque mater/ habēre/ suus filiūs/ pulcherrimus
- omnes homīnes/ habēre/ salus/ bonum maximum
- puēri parvi/ putāre/ bellum/ ludus
- multi/ habēre/ domus/ confugiūm

Uzupełnij luki, wybierając poprawną formę:

1. Ver anni habētur.
 a) pulcherrimum tempus b) pulcherrīmo tempōre c) pulcherrīmi tempōris
2. Adulescēntes vitam et habent.
 a) facīle et pulchram b) facīli et pulchra c) facīlem et pulchram
3. Homīnes felicitātem magnam habent.

- a) divitiāe multae b) divitiām multam c) divitiās multas
 4. Leo habētur.
 a) rex omnis animālis b) regem omnīum animālium c) rex omnīum animalīum
 5. Multi tempus vulnerībus anīmae humānae putant.
 a) optīmus medīcus b) optīmo medīco c) optīmum medīcum
 6. Saepe vidētur pecuniā
 a) fons felicitātis b) fons felicitas c) felicitas fontis
 7. Popūlus Fabiūm creāvit.
 a) dictatōrem b) dictatōris c) dictātōr
 8. Ego puto me
 a) diligēntem discipūlum b) diligēnti discipūlo c) diligens discipūlus

2.4. LEKSYKA

2.4.1. Terminologia naukowa i techniczna pochodzenia łacińskiego i greckiego¹

Termin	Pochodzenie	Znaczenie
aklimatyzacja	łac. ad+gr. klima	do, w celu+klimat
akwarium	łac. aquārius	wodny
albinos	łac. albus	biały
alergia	gr. allos+ergon	inny+działanie
alternatywa	łac. alter	inny, nie ten
antagonizm	gr. antagonisma	opozycja
antropologia	gr. anthropos+logos	człowiek+nauka
aparat	łac. apparātus	urządzenie
arachnologia	gr. arachne+logos	pająk+nauka
asymilacja	łac. assimilatiō	upodobnienie
atawizm	łac. atāvus	przodek
atom	gr. a-tomos	niepodzielny
bakteria	gr. bakterion	laseczka
baza	gr. basis	podstawa
biologia	gr. bios+logos	życie+nauka
chromosomy	gr. chroma+soma	barwa+ciało
cyrkulacja	łac. circulāri	ustawiać się w koło
dendrologia	gr. dendron+logos	drzewo+nauka

¹ Opracowano na podstawie: W. K o p a l i Ń s k i, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1978.

destylacja	łac. destillatio	kapanie
domofon	łac. domus+gr. phone	dom+dźwięk
dynamika	gr. dynamikos	silny, potężny
echolokacja	gr. echo+łac. locatio	głos+umieszczenie
ekologia	gr. oikos+logos	dom, gospodarstwo+nauka
eliminacja	łac. eliminatio	wyłączenie, odrzucenie
emisja	łac. emissio	wypuszczenie
energia	gr. energeia	działanie, skuteczność
fizyka	gr. physikos	naturalny, wytworzony przez naturę
gen	gr. genos	pochodzenie
geodezja	gr. ge+daiein	ziemia+dzielić
geografia	gr. ge+graphein	ziemia+pisać, opisywać
grafika	gr. graphe	rysunek, malowidło; pismo
gravitacja	łac. gravitas	ciężkość
hormon	gr. hormon	pobudzający
hemisfera	gr. hemi+sphaira	pół+kula
ichtiologia	gr. ichtys+logos	ryba+nauka
indukcja	łac. inductio	wprowadzenie
informatyka	łac. informo+gr. mathema	kształtuję+poznanie
kaloria	łac. calor	ciepło
komputer	łac. computare	obliczać
kosmos	gr. kosmos	porządek, ozdoba; wszechświat
kynologia	gr. kyon+logos	pies+nauka
laktacja	łac. lac	mleko
matematyka	gr. mathema	poznanie
migracja	łac. migratio	przesiedlenie
mikroskop	gr. mikros+skopein	mały+patrzyć
morfologia	gr. morphe+logos	kształt, postać+nauka
multimedia	łac. multus+medium	liczny+środek
nimbus	łac. nimbus	chmura, obłok
planeta	gr. planes	wędrownik, włóczęga
plik	łac. plicare	zwijać
procesor	łac. procedere	iść naprzód, postępować
proporcja	łac. proportio	stosunek, proporcjonalność
reakcja	łac. re+actio	znów; przeciw+działanie
satelita	łac. satelles	sluga, strażnik; towarzysz podróży
serwer	łac. servire	służyć, dbać o coś
statyka	gr. statikos	zatrzymujący
statystyka	łac. status	stan, państwo
substancja	łac. sub+stare	pod+istnieć, stać
teledysk	gr. tele+dyskos	daleko+dysk (krążek)

telefon	gr. tele+phone	daleko+dźwięk
teleskop	gr. tele+skopein	daleko+patrzyć
telewizja	gr. tele+łac. vidēre	daleko+widzieć
temperatura	łac. temperāre	ogrzewać, chłodzić, regulować
toksyna	łac. toxicum	trucizna
urbanizacja	łac. urbs	miasto
wariacja	łac. variāre	być różnym, zmieniać
wegetacja	łac. vegetāre	ożywiać, pobudzać
wibracja	łac. vibrāre	trząść, drżeć

ĆWICZENIA

Uzupełnij tabelę właściwymi słowami w podanych językach:

polski	łaciński	angielski	niemiecki	francuski
			leicht	
broda				
		cat		
				chœur
			kochen	
	crocodilus			
dyskutować				
		dramatic		
				vin
	studēre			

Zgromadź polskie słownictwo wokół wyodrębnionych tematów następujących słów łacińskich:

- audio, AUDĪ -re
- ars, ART -is
- calor, CALOR -is
- vidēo, VID -ēre, vidi, VIS -um
- COMMŪN -is, -e

Podaj łaciński źródłosłów następujących wyrazów polskich:

- minimalny
- ofensywa
- tekst
- wertować
- katedra
- prezentować
- humorystyczny
- adoracja
- spektakularny
- korekta

Podaj lacińską etymologię oraz znaczenie polskie następujących słów:

– wł. naso	– ang. science
– ang. ear	– wł. ospite
– ang. subscribe	– fr. pied
– fr. front	– ang. glory
– wł. labbri	– fr. mont

Połącz w pary włoskie i lacińskie wyrazy mające to samo znaczenie, a następnie podaj ich angielskie odpowiedniki:

LACINA	WŁOSKI	ANGIELSKI
1. piētas, -ātis	a) sensibilità	
2. ambitĭo, -ōnis	b) desiderio	
3. desperatĭo, -ōnis	c) diligenza	
4. patientĭa, -ae	d) disperdere	
5. perfectĭo, -ōnis	e) suspizione	
6. perfidĭa, -ae	f) pazienza	
7. diligentĭa, -ae	g) pietà	
8. desiderĭum, -i	h) pietanza	
9. suspiciō, -ōnis	I) perfezione	
10. sensibilitas, -ātis	j) disperazione	
	k) ambizione	
	l) perfidia	
	l) susina	

2.4.2. Sentencje lacińskie i ich recepcja w języku angielskim i polskim

1. Advērsus solem ne loquĭtur.

Don't speak against the sun (don't waste your time arguing the obvious).

Nie marnuj czasu dla próżnego halasu. Szkoda czasu i atlasu.

2. Aliēna nobis, nostra plus aliĭs placent.

The apples on the other side of the wall are the sweetest.

Cudze chwalicie, swojego nie znacie, sami nie wiecie, co posiadacie.

3. Altissĭma quaeque flumĭna minĭmo sono labi.

Still waters run deep.

Cicha woda brzegi rwie.

4. Antĭquus amor cancer est.

Old love will not be forgotten.

Stara miłość nie rdzewieje.

5. Amāre et sapĕre vix deo concedĭtur.

When loves come in at the door, logic flies out at the window.

Bóg nie pozwala być mądrym i jednocześnie kochać.

- 6. Bibēre venēnum in auro.**
Drink poison from a cup of gold.
 Pić truciznę ze złotego pucharu.
- 7. Bis vincit qui se vincit in victoriā.**
He conquers twice who in the hour of conquest conquers himself.
 Dwa razy odnosi zwycięstwo, kto pokonując innych, zwycięża sam siebie.
 Podwójnie zwycięża, kto panuje nad sobą w zwycięstwie.
- 8. Bona valetūdo melior est quam maxīmae divitiāe.**
Health is better than wealth.
 Dobre zdrowie cenniejsze niż największe bogactwo.
- 9. Bonum initium est dimidium facti.**
Well begun is half done.
 Dobry początek – połowa roboty.
- 10. Cogitatiōnis poenam nemo patitur.**
Nobody should be punished for his thoughts.
 Nikt nie może zostać ukarany za swoje myśli.
- 11. Contrariā contrariis curantur.**
The opposite is cured with the opposite.
 Przeciwnie leczy się przeciwnymi.
- 12. Contra vim non valet ius.**
Might overcomes right.
 Prawo jest bezsilne wobec przemocy. (Silniejszy ma zawsze rację).
- 13. Cras, cras et semper cras et sic dilabitur aetas.**
Life is short and time is swift.
 Jutro, jutro, zawsze jutro i tak mija życie.
- 14. Cucullus non facit monachum.**
The cowl does not make the monk.
 Kaptur nie czyni mnicha.
- 15. Cuius periculum, eius commōdum.**
Nothing venture, nothing gain.
 Kto nie ryzykuje, nic nie ma.
- 16. De duobus malis minus eligendum est.**
Of two evils choose the lesser.
 Wybierać mniejsze zło.
- 17. Deus et natūra non faciunt frustra.**
God and nature do not work together in vain.
 Bóg i natura nic nie czynią na próżno.
- 18. Diligentia ditat.**
Diligence is the mother of good luck. (Diligence enriches).
 Pilność wzbogaca.

- 19. Divitiāe et honōres incērtā et cadūca sunt.**
Money is a good servant, but a bad master.
 Pieniądze szczęścia nie dają.
- 20. Donec eris felix multos numerābis amīcos, tempōra si fuērint nubīla, solus eris.**
Laugh, and the world laughs with you; weep, and you weep alone.
 Dopóki będziesz szczęśliwy, będziesz miał wielu przyjaciół; gdy zaś los cię opuści, zostaniesz sam.
- 21. Dormiēntis rete capit.**
A blind man may by chance hit the mark.
 Trafilo się jak ślepej kurze ziarno.
- 22. Dum anīma est, spes esse dicītur.**
Where (while) there's life there's hope.
 Póki żyję, mam nadzieję.
- 23. Duos insēquens lepōres neutrum capit.**
If you run after two hares, you will catch neither.
 Kto dwie sroki za ogon chwyta, nie złapie żadnej.
- 24. E fructu arbor cognoscītur.**
The tree is known by its fruit. (The apple never falls far from the tree).
 Niedaleko pada jabłko od jabłoni.
- 25. Est modus in rebus.**
There is measure in all things. (Moderation in all things).
 Jest miara we wszystkim. (Wszystko ma swoje granice).
- 26. Excitāre fluctus in simpūlo.**
A storm in a tea-cup.
 Wywołać burzę w szklance wody.
- 27. Ex nihilo nihil fit.**
Nothing comes of nothing.
 Z niczego nic nie powstaje.
- 28. Experientīa est sapientīa.**
Experience is the mother (father) of wisdom.
 Mądrość bierze się z doświadczenia.
- 29. Extrēma necessitas extrēmīs nitītur rationībus.**
A drowning man will clutch at a straw.
 Tonący brzytwy się chwyta.
- 30. Facīle dictu, difficīle factu.**
Easier said than done.
 Łatwo powiedzieć, trudno zrobić.
- 31. Factum est factum.**
What's done cannot be undone.
 Co się stało, to się nie odstanie.

- 32. Fames est optĭmus coquus.**
Hunger is the best sauce.
 Głód jest najlepszym kucharzem.
- 33. Ferrum quando calet, cudĕre quisque valet.**
Strike while the iron is hot.
 Kuj żelazo póki gorące.
- 34. Fumus ex fulgōre.**
Much cry and little wool.
 Z dużej chmury mały deszcz.
- 35. Gutta cavat lapĭdem non vi, sed saepe cadĕndo.**
Constant dripping (dripping) wears away the stone.
 Kropla draży skalę nie siłą, lecz ciągłym kapaniem.
- 36. Hic iacet lupus.**
Here lies the rub.
 Tu jest pies pogrzebany.
- 37. Homo propōnit, sed Deus dispōnit.**
Man proposes, but God disposes. (Man shoots, God carries the bullets).
 Człowiek strzela, Pan Bóg kule nosi.
- 38. Ignorantĭa iuris nemĭnem excūsāt.**
Ignorance of the law excuses no man.
 Nieznajomość prawa nie usprawiedliwia nikogo.
- 39. In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas.**
In necessary things – unity, in doubtful things – liberty, in all things charity.
 W potrzebie jedność, w rzeczach wątpliwych swoboda, we wszystkim miłość.
- 40. In silvam non lignas feras.**
Carry coals to Newcastle.
 Nie noś drwa do lasu.
- 41. Inter caecos luscus rex.**
In the country of the blind the one-eyed man is king.
 Wśród ślepców jednooki jest królem.
- 42. Mala herba cito crescit.**
Ill weeds grow apace.
 Złe ziele szybko rośnie.
- 43. Mendāci homĭni ne verum quidem dicĕnti credĕre solĕmus.**
A liar is not believed when he speaks the truth.
 Klamcy nie wierzymy, nawet jeśli mówi prawdę.
- 44. Mille viae ducunt homĭnem per saecūla Romam.**
All roads lead to Rome.
 Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu.

45. **Necessitāti ne dii quidem resistent.**
If you are born to be hanged, then you'll never be drowned.
 Co ma wisieć, nie utonie.
46. **Nemo propheta in sua patria.**
A prophet is not without honour save in his own country.
 Nikt nie jest prorokiem we własnym kraju.
47. **Nihil adēo malum est, quin boni mixturam habēat.**
Every cloud has a silver lining.
 Nie ma tego zlego, co by na dobre nie wyszło.
48. **Nil permānet sub sole.**
Everything has end and beginning.
 Nic pod słońcem nie trwa wiecznie.
49. **Nitūmur in vetitum semper, cupimūsq̄ negāta.**
Stolen fruit is sweetest.
 Zakazany owoc smakuje najlepiej.
50. **Nocte latent mendae.**
All cats are grey in the dark.
 Nocą wszystkie koty są czarne.
51. **Non uno die Roma aedificāta est.**
Rome was not built in a day.
 Nie od razu Rzym zbudowano.
52. **Nulla aetas sera ad discendum est.**
Never too old to learn.
 Na naukę nigdy nie jest za późno.
53. **Oculus domini saginat equum.**
The master's eye makes the horse fat.
 Pańskie oko konia tuczy.
54. **Otia post negotia.**
Business before pleasure.
 Najpierw praca, potem odpoczynek.
55. **Pecuniaē oboediunt omnia.**
All things obey money. (Money makes the world go round, money is power).
 Pieniądz rządzi światem.
56. **Plus valet in manibus passer, quam in nubibus anser.**
A bird in the hand is worth two in the bush.
 Lepszy wróbel w garści niżli gołąb na dachu.
57. **Pomum compunctum cito corrumpit sibi iunctum.**
A fly in the ointment.
 Łyżka dziegciu w beczce miodu.
58. **Post nubila Phoebus.**
After a storm comes a calm.
 Po deszczu zawsze przychodzi słońce.

- 59. Potior est, qui prior est.**
First come, first served.
 Kto pierwszy, ten lepszy.
- 60. Qui bene amat, bene castigat.**
Spare the rod and spoil the child. (Who loves well castigates well).
 Kto kocha naprawdę, karci surowo.
- 61. Qui cum canibus concumbunt, cum pulicibus surgent.**
If you lie down with dogs, you will get up with fleas.
 Kto się kładzie z psami, wstaje z pchłami.
- 62. Quieta non movere.**
Let sleeping dogs lie.
 Nie wywołuj wilka z lasu. (Nie budź licha, kiedy śpi).
- 63. Si fueris Romae, Romano vivito more.**
When in Rome, do as the Romans do.
 Jeśliś wlaź między wrony, musisz krakać jak i one.
- 64. Tandem bona causa triumphat.**
Truth and oil are ever above. (Truth will come to light).
 Prawda jak oliwa zawsze na wierzch wypływa. (Oliwa sprawiedliwa).
- 65. Tempus omnia vulnera sanat.**
Time works wonders. (Time is a great healer).
 Czas leczy rany.
- 66. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.**
A liar ought to have a good memory.
 Kłamca powinien mieć dobrą pamięć.
- 67. Turpis avis proprium foedat stercore nidum.**
It's an ill bird that fouls its own nest.
 Zły to ptak, co własne kala gniazdo.
- 68. Una hirundo non facit ver.**
One swallow does not make a summer.
 Jedna jaskółka nie czyni wiosny.
- 69. Vasa inania plurimum sonant.**
Empty barrels make the most sound.
 Dlatego dzwon głośny, że wewnątrz próżny.
- 70. Verbum sapienti satis est.**
A word to the wise is sufficient.
 Mądrej głowie dość dwie słowie.

ĆWICZENIA

Synonim podanego słowa rozpoczyna polską sentencję. Podaj jej angielską i łacińską wersję:

obcy

ang.
lac.

blisko

ang.
lac.

niewiedza

ang.
lac.

gorliwość

ang.
lac.

oszust

ang.
lac.

Uzupełnij sentencje słowami podanymi poniżej. Podaj polskie odpowiedniki przysłów.

Uwaga: nie wszystkie elementy muszą być wykorzystane.

Every has a silver lining.
Man God carries the bullets.
Altissima flumina minimo sono labi.
Empty make the most sound.
Ēxtrema necessitas nititur rationibus.

barels, extremis, quaque, barrels, shoot, extrēmis, clud, shoots, extremis, quaeque, cloud, barells, quaque, shots, clou.

W niektórych sentencjach kryją się błędy. Zaznacz literą *V(erum)* zdania prawdziwe, natomiast literą *F(alsum)* zdania fałszywe.

Pomum conpūctum cito corrūpit sibi iunctum.
Strike whilee the iron is hot.
Nulla aetas sera ad discēndum est.
Nothing comes of nothing.
Contraria contrariis curūntur.

Z rozsypanych wyrazów ulóż łacińskie i angielskie sentencje. Podaj ich polskie odpowiedniki.

Uwaga: wszystkie elementy muszą być wykorzystane.

swift be sono more donec vain sua things not amīcos his tempōra nemo in nobody is nitimur semper is liberty negāta nocte si should verbum in est altis-sima together minimo labi short when mendae loves vivito si come in at cupimūsqe the door logic numerābis out at vetitum the window eris punished for prophēta life in felix and eris time solus flumīna God latent and multos nubila nature do fuēris work satis in necessary patriā unity in fuērint doubtful sapiēnti things in all things Romae charity Romāno quaeque flies thoughts

Podpisz ilustracje właściwym przysłowiem w wersji łacińskiej i angielskiej.

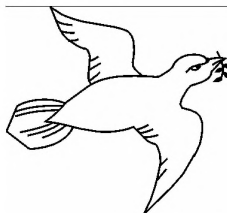
.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.4.3. Zwroty pochodzenia łacińskiego²

a capite – od początku, od nowego wiersza

ad acta – odłożyć coś na potem, do akt

ad hoc – odnośnie do tego, bez szerszego stosowania

ad libitum – do woli

ad rem – do rzeczy

ad vocem – do słowa (odnieść się do czyjejś wypowiedzi)

alīas – inaczej

alībi – gdzie indziej

Anno Domīni – roku Pańskiego

appēndix – dodatek

corpus delīcti – dowód rzeczowy

de facto – w rzeczywistości

de iure – na mocy prawa

errāta – wykaz błędów

ex aequo – na równi

ex cathēdra – z podwyższonego miejsca, urzędowo

ex libris – z ksiąg, z księgozbioru

in memoriā – na pamiątkę

in minus – na niekorzyść

in corpōre – w pełnym składzie, wszyscy (porównaj: *in pleno*)

in gremīo – w całości, zbiorowo

in persōna – osobiście

in pleno – w komplecie, wszyscy

in plus – na korzyść

in spe – w nadziei, oczekując na pomyślne rozwiązanie

² Cyt. według: P. Wietrzykowski, *Ważniejsze zwroty łacińskie*, „Języki Obce w Szkole” 1998, z. 4, s. 292–302.

in statu nascēdi – w chwili powstawania
 in vitro – w szkle, w probówce
 incognīto – skrycie
 lege artis – prawem sztuki, po mistrzowsku
 licentiā poetica – swoboda poetycka, fantazja twórcza
 licet – wolno, jest dozwolone
 modus vivēdi – sposób życia
 nihil novi – nic nowego
 pro et contra – za i przeciw
 pro forma – dla pozorów
 pro publico bono – dla dobra publicznego
 qui pro quo – co zamiast czego, komedia pomyłek
 quo modo – w jaki sposób
 sensu lato (largo) – w szerokim znaczeniu
 sensu stricto – w ścisłym znaczeniu
 status quo – obecny, aktualny stan rzeczy
 sua sponte – z własnej woli, dobrowolnie
 tabūla rasa – czysta, nie zapisana tablica
 una voce – jednogłośnie
 urbi et orbi – miastu (Rzymowi) i światu
 vacat – wolne miejsce stan rzeczy
 vade mecum – chodź ze mną, naśląduj mnie
 verte – odwróć
 vice versa – na odwrót, nawzajem
 vis maior – siła wyższa

2.4.4. Skróty³

a. anno – w roku
a. Ch. n. ante Christum natum – przed narodzeniem Chrystusa
A.D. Anno Domīni – roku Pańskiego
a.m. ante meridiem – przed południem (porównaj *p.m.*)
c. (C.) caput – rozdział
ca. circa – około
cf. confer – porównaj
coll. collēgit – przeczytał, sprawdził

³ M. Winiarczyk, *Sigla Latina in libris impressis occurrentia*, Wydawnictwo UW, Wrocław 1995, *passim*.

- corr.** corrēxit – poprawił
- c.v.** curricūlum vitae – życiorys
- d.** die – w dniu
- dr h. c.** doctor honōris causa – ‘doktor’ za zasługi; tytuł naukowy w uznaniu zasług
- D.O.M.** Deo Optīmo Maxīmo – Bogu Najlepszemu, Najwyższemu
- e. c.** exēmpli causa – na przykład
- ed.** edīdit – wydał
- e.g.** exēmpli gratīa – na przykład
- e.o.** ex officio – z urzędu
- etc.** et caetēra (cetēra) – i tak dalej
- ib.** ibīdem – tamże
- i.d.** idem – tenże (ten sam autor)
- i.e.** id est – to jest, to znaczy
- (L.) liber** – księga, tom
- l. cit. (l. c.)** loco citāto – w cytowanym miejscu
- m.** mensis, mense – miesiąc, w miesiącu
- m.s.** manu scriptus – manuskrypt, rękopis
- n.b. (N.B.)** nota bene – zwróć uwagę
- n.n.** nomen nescio – anonimowy
- om.** omittitur (omittuntur) – pominięto
- op. cit.** opēre citāto – w cytowanym dziele
- p.** pagīna – strona
- pinx.** pinxit – namalował
- p. Ch. n.** post Christum natum – po narodzeniu Chrystusa
- p.m.** post meridiem – po południu
- p.m.** pro memoria – ku pamięci
- p.s. (P.S.)** post scriptum – po napisaniu
- P.T. (p.t.)** pleno titulo – w pełnym tytule; utytułowany (-i), szanowny (-i)
- rec.** recensuit – ocenił
- sc. (scil.)** scilicet – to znaczy, domyślne
- s. (p.) d.** salūtem (plurīmam) dicit – przesyła (najserdeczniejsze) pozdrowienia
- sq.** sequens – następny
- v.** verte – odwróć
- v.** vide – zobacz
- v.v.** vice versa – na odwrót

2.4.5. Greckie i łacińskie prefiksy w wyrazach polskich⁴

Prefiks	Znaczenie	Język polski
Ab-	od, oddzielnie	abdykacja abnegacja absencja absolwent absurd abstynencja
arch- archi-	naczelny, pierwotny, początkowy	archaiczny architekt archeologia archanioł
andro-	człowiek, ludzki, mężczyzna	androfag androfobia androgeny androgynia android androkefalizm
bi- bis-	dwa, podwójny, po dwa	bigamia biathlon bilateralny biceps bipolarny, bisowy
chir-, chiro-	ręka	chirologia chiromancja chirurgia
chrono-	czas	chroniczny chronologia chronometr anachronizm
dia-	przez, poprzez	diadem diaskop diatermia
extra-	poza normą, poza	ekstrakcja ekstrawagancja ekstradycja
eu- (ew-)	dobrze, łatwo	eufemizm eufonia euforia ewangelia

⁴ Cyt. według: S. Filipczak-Nowicka, Z. Grech-Żmijewska, *Lingua Latina ad usum medicinae studentium*, PZWL, Warszawa 1986, s. 217–219 oraz W. M. Bogolepov, *Język łaciński. Podręcznik dla studentów medycyny*, przekł. B. Nowacki, PZWL, Warszawa 1962, s. 194–195.

hemo-	krw	hemofilia hemoglobina hemoroidy hemoterapia
homeo-	podobny	homeopatia
homo-	taki sam	homogeniczny homonim homologiczny homoseksualizm
hyper-(hiper-)	ponad	hipertonia hiperkinezja hipermarket hiperbola
hypo- (hipo-)	poniżej	hipotermia hipotonia hipoteza
mono-	jedno-	monotonny monogamia
orto-	prosty, dokładny, prawidłowy	ortodoksja ortopedia ortografia
pan-	wszystek, całkowity	panaceum pandemia panorama panteizm panteon pantomima pandemonium
penta-	pięć	pentagon pentagram
poli-	wiele, rozmaity	poligamia poliglota poligon poligrafia poliklinika politechnika
super-	ponad, nad	supermarket superata
sym-, syn-	wspólnie, razem, jednocześnie	synchronizacja synonim synteza symbioza symbol symetria symfonia symposium sympatia

ĆWICZENIA

Podaj antonimy następujących wyrazów:

antypatia –
 asymetria –
 antonim –
 monogamia –
 monografia –
 hipertonia –

Połącz właściwy przedrostek z kolumny A ze słowami w kolumnie B:

A	B
sym-	-logia
andro-	-negacja
poli-	-patia
super-	-fonia
bi-	-fobia
chiro-	-foria
ab-	-gamia
eu-	-market

Podziel wyrazy na dwie grupy: o znaczeniu pozytywnym i negatywnym:

SYMBIOZA, MONOTONIA, EUFORIA, HIPERTONIA, PANACEUM, SYMPATIA, PANDEMONIUM, ANDROFOBIA.

2.5. SCENARIUSZE LEKCJI JĘZYKA ŁACIŃSKIEGO I KULTURY ANTYCZNEJ

2.5.1. *De corpore humāno* – ćwiczenia leksykalne utrwalające terminologię anatomiczną

Czas trwania: 2 jednostki lekcyjne.

Cele kształcenia:

- Ogólny:
 - tłumaczenie terminologii anatomicznej;
 - posługiwanie się prezentowanym słownictwem z zakresu medycyny.
- Szczegółowe (operacyjne):
zapamiętanie (A):

- rozpoznaje (podkreśla) w zdaniach terminy anatomiczne dotyczące *Corpus humānum*;
- wymienia w formach podstawowych minimum 10 rzeczowników związanych z tematem;
- podaje znaczenie polskie prezentowanych łacińskich terminów medycznych.

rozumienie (B):

- wymienia 15 rzeczowników – mian anatomicznych;
- przyporządkowuje elementy składowe mianu ogólnemu;
- tłumaczy pod kierunkiem nauczyciela proste zdania łacińskie zawierające słownictwo anatomiczne;
- uzupełnia zdania podanymi łacińskimi terminami;
- nazywa po łacinie wskazane na tablicy anatomicznej części ciała.

stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych (C):

- wymienia 20 rzeczowników – mian anatomicznych;
- tłumaczy pod kierunkiem nauczyciela tekst *De corpōre humāno*;
- przekształca formy gramatyczne;
- segreguje rzeczowniki dotyczące poszczególnych części ciała;
- przytacza z pamięci (recytuje) min. 10 podanych przez nauczyciela sentencji związanych z tematem.

stosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych (D):

- wymienia wszystkie poznane na lekcji miana anatomiczne;
- tłumaczy tekst *De corpōre humāno* bez pomocy nauczyciela;
- tworzy połączenia rzeczownika z przymiotnikiem;
- tworzy w języku łacińskim proste zdania zawierające słownictwo anatomiczne;
- przytacza z pamięci wszystkie podane sentencje związane z tematem.

Podane powyżej cele operacyjne dotyczą dziedziny poznawczej. Są one usystematyzowane hierarchicznie:

$$\begin{aligned} B &> A \\ C &> A+B \\ D &> A+B+C \end{aligned}$$

Każdy cel operacyjny jest mierzalny.

Metody: elementy pogadanki (wyjaśnianie ćwiczeń); m. zajęć praktycznych; gry dydaktyczne; m. heurezy (sokratyczna); tłumaczeniowa bezpośrednia (elementy analizy); m. eksponująca; korzystanie z materiałów źródłowych.

Forma: jednostkowa; zbiorowa (nauczanie frontalne, n. grupowe).

Środki dydaktyczne: tablica anatomiczna; kartoniki z wydrukowanymi mianami anatomicznymi; kserokopie tekstu *De corpōre humāno*; zestawy zadań

(w kopertach) do ćwiczeń utrwalających 1 i 3 (II jednostka lekcyjna); kserokopie sentencji zawierających mianownictwo anatomiczne.

TOK LEKCJI

Pierwsza jednostka lekcyjna służy prezentacji słownictwa.

Typ lekcji: wprowadzenie nowego materiału.

Ćwiczenie 1. Nauczyciel, wskazując na tablicy anatomicznej części ciała, opowiada o nich po łacinie; używa przy tym krótkich, prostych zdań. Na przygotowanym uprzednio stoliku wyłożone są w kolejności alfabetycznej wydrukowane łacińskie nazwy części ciała (rzeczowniki w formach podstawowych). Gdy nauczyciel opowiada, uczniowie podchodzą do stolika i przyklejają na tablicy wydrukowaną nazwę części ciała prezentowanej aktualnie przez nauczyciela, dopisując przy tym rodzaj gramatyczny rzeczownika i deklinację. Wpisują do zeszytów miana anatomiczne, a po zakończeniu prezentacji otrzymują od nauczyciela wydrukowany tekst *De corpore humano*. Następnie po kolei czytają głośno kolejne zdania tekstu.

Ćwiczenie 2. Nauczyciel ponownie pokazuje na tablicy anatomicznej wybrane części ciała. Wskazani uczniowie podają, korzystając z notatek, ich łacińskie nazwy (formy podstawowe).

Ćwiczenie 3. Ostatnie ćwiczenie może być potraktowane jako ewaluacja wiedzy zdobytej przez uczniów na tej lekcji. Dla nas, nauczycieli, będzie informacją zwrotną: na co należy zwrócić uwagę, utrwalając materiał leksykalny na lekcji następnej.

Uczniowie tym razem nie mogą korzystać ze swych notatek. Do wykonania tego ćwiczenia posłużymy się wydrukami łacińskich nazw mian anatomicznych z ćwiczenia 1.

Nauczyciel przykleja przypadkowo wybrany kartonik w dowolnym miejscu tablicy. Zadaniem uczniów jest poprawne topograficznie ułożenie (naklejenie) pozostałych nazw, tak aby miano *caput* (głowa) znajdowało się na szczycie, *pes* (stopa) na dole, pozostałe zaś we właściwych dla ciała ludzkiego miejscach.

Aby usprawnić pracę na lekcji następnej, uczniowie powinni przyswoić sobie w domu poznane słownictwo. Jedną z form egzekwowania wiedzy może być uzyskanie odpowiedzi na pytania spod tekstu.

Druga jednostka lekcyjna służy utrwaleniu poznanego słownictwa.

Typ lekcji – utrwalający.

Ćwiczenie 1. Uczniowie pracują w grupach trzy- lub czteroosobowych. Każda grupa otrzymuje w kopercie zestaw zawierający hasło główne: nazwę miana anatomicznego oraz kilkanaście różnych rzeczowników (nazw pomniejszych mian). Zadanie polega na właściwym logicznie dobraniu podanych rzeczowników do hasła głównego. Wygrywa grupa, która jako pierwsza dokona poprawnej selekcji.

Uwaga: zestawy różnią się między sobą, lecz prezentują ten sam stopień trudności.

Ćwiczenie 2. Uczniowie siadają w kręgu. Pierwszy uczeń podaje polską nazwę miana anatomicznego oraz wskazuje osobę odpowiadającą. Ta podaje nazwę łacińską, a następnie polskie miano, które po łacinie ma nazwać wskazana osoba, np. zaczyna Ola – mówi *ucho*, wskazuje Marka, Marek odpowiada *auris*, mówi *ramię*, wskazuje Ewę itd. Uczeń, który nie poda nazwy łacińskiej bądź się pomyli, opuszcza krąg. Gra toczy się do wyłonienia zwycięzcy bądź wyczerpania słownictwa.

Zabawę tę można zmodyfikować: uczniowie siadają w kręgu. Pierwszy uczeń pokazuje dowolną część ciała, np. dłoń i nazywa ją po łacinie (*manus*). Sąsiad powtarza oraz dodaje nazwę łacińską wskazanej przez siebie części ciała, np. pokazuje szyję, mówiąc *collum*. Następna osoba powtarza, dodając swoje miano. Osoba, która nie ma nic do dodania, wypada z gry. Gra toczy się do wyczerpania słownictwa bądź wyłonienia zwycięzcy.

Ćwiczenie 3. Praca w parach.

Pary otrzymują w kopercie zestawy składające się z czterech prostych zdań. Każda część zdania stanowi oddzielny element wrzucony luzem do koperty. Zadanie polega na ułożeniu zdań z poszczególnych elementów. Dla utrudnienia można dodać kilka rzeczowników lub czasowników, które nie pasują do żadnego zdania; należy wówczas zaznaczyć, iż nie wszystkie elementy muszą być wykorzystane.

Uwaga: wszystkie zestawy są jednakowe.

Ćwiczenie 4. Ćwiczenie frazeologiczne.

Każdy uczeń otrzymuje na kartce zestaw 15 sentencji zawierających mianownictwo anatomiczne. Gdy nauczyciel wskazuje na tablicy anatomicznej części ciała, chętni uczniowie odczytują adekwatne sentencje, zawierające w swej treści nazwę wskazanej części ciała. Dodatkowo mogą podać formy podstawowe, deklinację oraz rodzaj gramatyczny danego miana.

ZALĄCZNIKI

Ćwiczenie 1.

1. CAPUT 2. MEMBRUM INFERIUS 3. TRUNCUS 4. MEMBRUM SUPERIUS

genu, -us; thorax, -acis; oculus, -i; crus, -uris; cubitus, -i; nasus, -i; femur, -oris; gena, -ae; dorsum, -i; brachium, -i; manus, -us; frons, -ntis; mentum, -i; antebra-
chium, -i; pes, pedis; abdomen, -inis; auris, -is; os, oris; pelvis, -is; capillus, -i

Ćwiczenie 3.

MORBI OCULORUM PERICULOSI SUNT
ABDOMEN PARS TRUNCI EST
HOMINES VIGINTI DIGITOS HABENT
UTINAM CORPORA NOSTRA SEMPER SANA SINT

Ćwiczenie 4. Sentencje zawierające miana anatomiczne:

1. A pedibus usque ad caput.
2. Barba crescit, caput nescit.
3. Dum caput aegrotat, omnia alia membra dolent.
4. Fronti nulla fides.
5. Manus manum lavat.
6. Mel in ore, fel in corde.
7. Mens sana in corpore sano.
8. Oculis magis habenda fides, quam auribus.
9. Oculi sunt in amore duces.
10. Pedibus timor addidit alas.
11. Quod oculus non videt, cor non desiderat.
12. Si digitum porrexeris, manum invadet.
13. Sine labore non erit panis in ore.
14. Venter aures non habet.
15. Vultus animi index.

Tekst: *De corpore humano*

Ecce corpus humanum. Partes corporis sunt: caput, truncus, membra.

CAPUT

In capite capilli crescunt. Ecce vultum videtis. Vultus frontem, oculos, nasum, os, mentum genasque continet. In partibus lateralibus capitis aures sunt. Caput cum trunco collum iungit.

TRUNCUS

Pars anterior trunci ex thorāce et abdōmine constat. Pars posterior trunci dorsum et pelvim continet. Trunco bina membra superiora et bina membra inferiora sunt.

MEMBRA

- a) membrum superior in brachium, cubitum, antebrachium et in manum dividitur;
- b) membrum autem inferior in femur, genu, crus et pedem dividitur.
Manus quinos digitos habent, totidem pedes.

Pytania do tekstu:

1. Quae partes corpori humano sunt?
2. Ubi capilli crescunt?
3. Quas partes vultus continet?
4. Quid caput cum trunco iungit?
5. Quae anteriores et posteriores partes trunci sunt?
6. In quas partes membrum superior dividitur?
7. In quas partes membrum inferior dividitur?
8. Quot digitos homines habent?

2.5.2. Tworzenie i odmiana przymiotników w stopniu najwyższym

Cele:

1. Ogólny:
 - tłumaczenie prostych zdań zawierających formy przymiotników w stopniu wyższym i najwyższym;
2. Szczegółowe (operacyjne):
 - tworzenie stopnia najwyższego przymiotników;
 - wyszukiwanie i rozpoznawanie w zdaniach form przymiotników w stopniu najwyższym;
 - przekształcanie form przymiotnikowych;
 - tworzenie połączeń rzeczownika z przymiotnikiem;
 - tłumaczenie wyrażeń, zwrotów i prostych zdań zawierających przymiotniki w stopniu wyższym i najwyższym z języka łacińskiego na polski oraz z języka polskiego na łaciński.

Metody: kognitywna, gramatyczno-tłumaczeniowa (analityczna i bezpośrednia).

Formy: jednostkowa, zbiorowa.

Środki dydaktyczne: arkusze zadaniowe do ćwiczenia c) oraz zadania I z pracy domowej.

TOK LEKCJI

1. Czynności organizacyjno-porządkowe.
2. Powtórzenie wiadomości z lekcji poprzedniej (tworzenie stopnia wyższego przymiotników; terminologia gramatyczna).
3. Czytanie, tłumaczenie i krótka analiza gramatyczna zdań napisanych przez nauczyciela na tablicy:

Flumen latum, mare latius, Oceānus latissimus est.

Tigris celer, avis celerior, mens celerrima est.

Carbonem grave, ferrum gravius, plumbum gravissimum est.

4. Po zrozumieniu przez uczniów sposobu tworzenia i odmiany superlatiwu, krótkie ćwiczenia (np. przetłumaczyć: *najszybszy, bardzo szerokie, najcięższa*).
5. Ćwiczenia utrwalające (do wyboru):

a) przetłumacz:

- *homīnes beāti*
- *puerum altiōrem*
- *rosas ruberrimas*
- *itinērum longiōrum*

b) podział klasy na trzy grupy:

podaj w stopniu wyższym i najwyższym, uwzględniając wszystkie rodzaje oraz przetłumacz utworzone formy:

gr. I *velox, velōcis*; gr. II *longus, -a, -um*; gr. III *acer, acris, acre*;

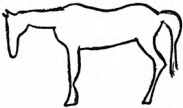

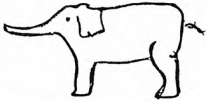

c) sugerowana praca w parach:

podaj synonimy lub antonimy następujących przymiotników, następnie utwórz od nich stopień wyższy i najwyższy, uwzględniając wszystkie rodzaje:

crassus, -a, -um; hilāris, -e; stultus, -a, -um; celer, -is, -e; longus, -a, -um; albus, -a, -um.

d) sugerowana praca w parach lub grupach 2–3 osobowych:

podpisz rysunki, stosując połączenie rzeczownika z przymiotnikiem w stopniu równym, wyższym i najwyższym:

6. Praca domowa (dwustopniowa: zad. I – obowiązkowe; zad. II – dla chętnych):

(I) Uzupełnij tabelkę brakującymi formami przymiotników, zachowując przypadek, liczbę i rodzaj:

		latissimum
	velocius	
	breviores	
sapiēntis		
		acerrima
pulchris		

(II) Przetłumacz. Podaj formy podstawowe (gradus positivus) występujących w zdaniach przymiotników:

1. Olim homīnes fortiōres vidēbam.
2. Puer cum cane fideiōre ambūlat.
3. Animalia ingentiōra solum in fabulis sunt.
4. Discipuli flores magīstris carioribus dant.
5. Res publica mihi carior est, quam vita mea.
6. Morbi animi graviōres et difficiliōres sunt, quam corpōris.
7. Tanto brevius omne, quanto felicius tempus.

2.5.3. Zabytki Forum Romānum

Cele:

1. Ogólne:
 - ukazanie uczniom języka starożytnych Rzymian i kultury antycznej jako podstawy tożsamości kulturowej współczesnej Europy;
 - kształtowanie umiejętności posługiwania się terminologią łacińską, związaną z kulturą antyczną.
2. Szczegółowe: w wyniku przeprowadzonych lekcji uczeń powinien:
 - wskazać związki kultury starożytnych Rzymian i języka łacińskiego z kulturą współczesnej Europy;

- wymieniać nazwy i przeznaczenie najważniejszych budowli znajdujących się na Forum Romānum;
- rozpoznawać reprezentatywne zabytki Forum Romānum;
- używać w kontekście terminologii związanej z kulturą antyczną;
- selekcjonować posiadane wiadomości.

Metody: słowne (pogadanka, elementy dyskusji, praca z książką), oglądowe (pokaz, praca z mapą), korzystania z materiałów źródłowych (tekst, film); impresyjna, ekspresyjna; operatywne (wykonywanie ćwiczeń; działania praktyczne).

Formy organizacyjne pracy uczniów: zespołowa, indywidualna.

Środki dydaktyczne: odtwarzacz VHS, film dokumentalny produkcji włoskiej pt. *Forum Romānum* (13 min.), kserokopie arkuszy zadaniowych, kserokopie mapek przedstawiających Forum Romānum za czasów cesarstwa rzymskiego, kolorowe mazaki, podręcznik: T. Zarych, S. Wilczyński *Lectio Latīna*, cz. I.

TOK LEKCJI

1. Czynności organizacyjno-porządkowe.
2. Rozdanie arkuszy zadaniowych.
3. Omówienie kryteriów oceniania.
4. Wykonywanie przez uczniów zadania I z arkusza zadaniowego.
5. Oglądanie filmu pt. *Forum Romānum*; w trakcie emisji uczniowie wykonują zadanie II.
6. Po obejrzeniu filmu wykonanie przez uczniów zadania II z arkusza zadaniowego.
7. Sprawdzanie arkuszy zadaniowych według omówionej punktacji przez dwuosobową grupę chętnych uczniów, w czasie omawiania przez nauczyciela prawidłowych odpowiedzi z pozostałą częścią klasy.
8. Rozdanie uczniom kserokopii przedstawiających mapę Forum Romānum w czasach cesarstwa rzymskiego.
9. Wykonywanie przez uczniów ćwiczenia utrwalającego, polegającego na pokolorowaniu zabytków Forum Romānum w sposób adekwatny do pełnionej przez nie funkcji.
10. W czasie wykonywania przez uczniów ww. ćwiczenia, nauczyciel przegląda sprawdzone arkusze zadaniowe i wpisuje oceny do dziennika.

11. Zadanie pracy domowej (charakter dwustopniowy):
- zadanie dla wszystkich uczniów: napisz sześć rzeczowników łacińskich (formy podstawowe i znaczenie) związanych z tematem „Forum Romānum”;
 - zadanie dla chętnych uczniów: przetłumacz i zinterpretuj znany zwrot „Roma actēma”.
12. Zakończenie lekcji: rozdanie arkuszy zadaniowych.

ZAŁĄCZNIKI

1. Arkusz zadaniowy do filmu dokumentalnego o Forum Romānum

I. Zadania przed obejrzeniem filmu:

1. Wyjaśnij znaczenie słowa FORUM, określ przynależność do deklinacji, rodzaj gramatyczny, podaj formę nom. pl.

.....

.....

.....

2. Uzupełnij zdanie:

Pierwsze wzmianki o Forum Romānum dotyczą wieku p.n.e.

3. Wymień trzy inne fora:

.....

.....

.....

.....

II. Zadania podczas oglądania filmu:

1. Jak nazywał się budynek senatu?
2. Co oznacza słowo ROSTRA?
3. Jakie świątynie znajdowały się na Forum Romānum?

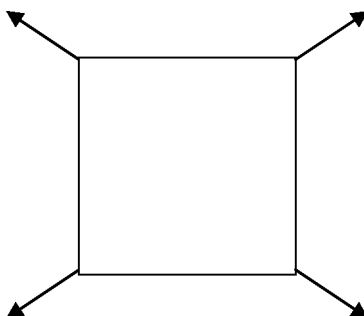
.....

.....

4. Jakie wydarzenie historyczne upamiętnia łuk Tytusa?
5. Co to były bazyliki?

III. Zadanie po obejrzeniu filmu:

Jakie funkcje pełniło Forum Romānum? Sporządź asocjogram:

.....
imię i nazwisko

Punktacja do arkusza zadaniowego:Zadanie I

1 – 2 punkty	3 – 1 punkt
2 – 1 punkt	4 – 1 punkt
3 – 3 punkty	5 – 4 punkty

Zadanie II

- 1 – 1 punkt
2 – 2 punkty

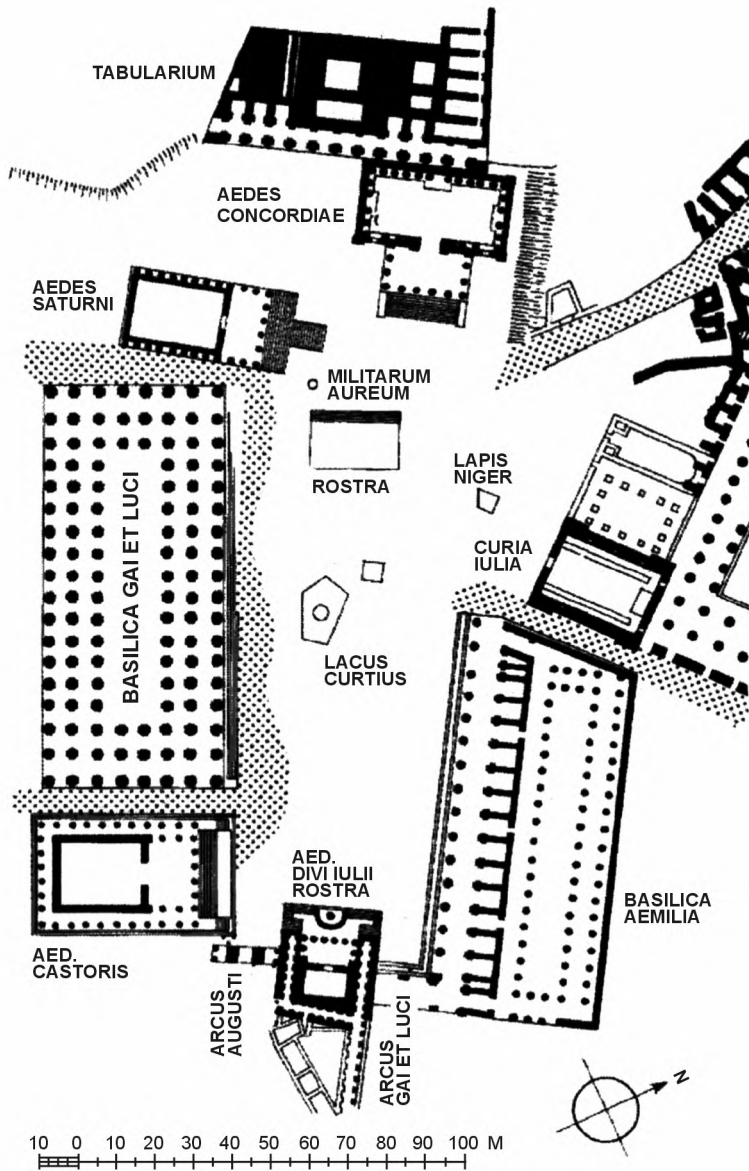
Zadanie III

4 punkty

2. Kryteria ocen

Liczba punktów	19	18,5–18	17,5–14	13,5–10	9,5–9
Ocena	bardzo dobry +	bardzo dobry	dobry	dostateczny	dopuszczający

3. Mapka Forum Romānum z czasów cesarstwa rzymskiego

2.5.4. Zabytki w prowincjach rzymskich

Cele:

1. Ogólne:
 - zaznajomienie uczniów z wybraną terminologią geograficzną;
 - zapoznanie uczniów z granicami Imperium Romānum w IV w n.e.;
 - ukazanie uczniom dorobku cywilizacyjnego antyku, głównie w zakresie budownictwa użytkowego i organizacji życia w miastach należących do prowincji rzymskich.
2. Szczegółowe: w wyniku przeprowadzonych lekcji uczeń powinien:
 - dostrzegać, analizować i wyjaśniać wpływ kultury, obyczajów oraz dorobku cywilizacyjnego starożytnego Rzymu na kulturę europejską;
 - interpretować związek kultury starożytnych Rzymian i języka łacińskiego z kulturą współczesnej Europy;
 - wyjaśniać istotę budownictwa rzymskiego;
 - wymieniać łacińskie nazwy wybranych miast europejskich;
 - wyjaśniać pojęcia: *civitas*, *urbs*, *oppidum*, *colonia*, *municipium*;
 - selekcjonować posiadane wiadomości;
 - posługiwać się technologią informacyjną (Internet, program Power Point);
 - korzystać z dostępnych w internecie słowników i encyklopedii.

Metody: problemowa (zajęć praktycznych); operatywna; korzystania z materiałów źródłowych (Internet); kognitywna; ekspresyjna; impresyjna.

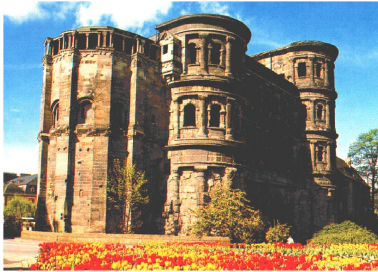
Formy organizacyjne pracy uczniów: zespołowa, grupowa, indywidualna.

Środki dydaktyczne: komputer, nośniki CD, kserokopie mapek Europy.

TOK LEKCJI

Dwie dwuosobowe grupy uczniów przedstawiają przygotowaną prezentację multimedialną dotyczącą zabytków starożytnych Rzymian na terenie obecnych Niemiec i Francji.

Niemcy:
Trewir (Augusta Treverōrum):

Zabytki rzymskie: Porta Nigra (Czarna Brama). Fragment fortyfikacji rzymskiej, o niezwykle dużych rozmiarach stanowi dziś unikalny zabytek wśród budowli tego rodzaju. Powstała w II w. n.e. Konstrukcję tworzą bloki piaskowca, połączone żelaznymi kłami. Nie użyto żadnej zaprawy spajającej kamień. Jej wysokość wynosi 30 m, szerokość 22 m. 144 okna wpisane w arkadowe łuki miały niegdyś stanowić doskonały punkt obserwacyjny. W XI w. eremita Simeon wybrał właśnie Porta Nigra na miejsce swojej samotni.

Termy Barbary: publiczne termy wybudowane ok. 150 r. n.e.

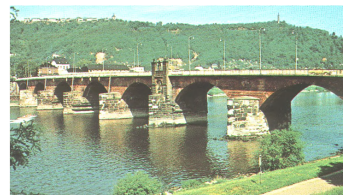
Aula Palatina (Aula Cesarska): dziś zwana Bazyliką. Wybudowana w IV w. n.e., była jedną z ważniejszych budowli ówczesnego Trewiru. Przeznaczona na salę audiencyjną.

Dzisiaj mieści się w niej kościół ewangelicki.

Termy cesarskie: zaliczane do najbardziej imponujących w całym Imperium Rzymskim, położone są nieopodal amfiteatru. Prawdopodobnie były połączone z pałacem cesarskim. Rozległe i długie korytarze ciągnęły się niczym drogi labiryntu. Takie rozwiązanie było konieczne z uwagi na istniejący system ogrzewania i dla odprowadzenia zużytej wody. Termy posiadały wszystkie charakterystyczne dla tego rodzaju budowli pomieszczenia: *caldarium*, *tepidarium*, *frigidarium*, *palaestra*.

Starożytny most rzymski po przebudowie i naprawie do dziś służy mieszkańcom Trewiru.

Amfiteatr: wybudowany ok. 100 r. n.e. w wydrążonej skale, bogato zdobiony. Od strony zachodniej mieściły się łoże cesarskie i siedzenia zarezerwowane dla ważniejszych osobistości miasta. Amfiteatr mógł pomieścić 20 000 widzów. Od czasów średniowiecza budowla stanowiła doskonałe źródło pozyskiwania materiałów budowlanych, co przyczyniło się do jej permanentnego niszczenia.

Xanten (Colonia Ulpia Traiana) – miasto powstało ok. 100 r. n.e. i było obok Kolonii drugą co do wielkości rzymską osadą na tym terenie. Liczyło ok. 10 000 do 15 000 mieszkańców. Dziś mieści się tu Park Archeologiczny, ogromny kompleks odrestaurowanych bądź wybudowanych na wzór rzymski pomieszczeń, co może być nie lada gratką dla miłośników obyczajów rzymskich.

świątynia rzymska

restauracja urządzona na wzór rzymski; serwowane są tu dania według oryginalnej receptury Apicjusza

amfiteatr; do dziś wystawiane są w nim opery (tu: *Aida* Verdiego)

Kolonia: (Colonia Claudia Augusta Agrippina). Tu urodziła się Agrippina, żona cesarza Klaudiusza i to na jej cześć miastu nadano nazwę od imienia cesarzowej. Osada założona prawdopodobnie w 33 r. p.n.e., status kolonii otrzymała w 50 r. n.e. W zbiorach Muzeum Rzymsko-Germańskiego znajdują się liczne eksponaty z czasów rzymskich.

Warto zauważyć, że starożytne warsztaty ceramiczne wytwarzały charakterystyczne, niepowtarzalne formy, zdobione barwnymi nićmi w kształcie serpentyn. Szczytowym osiągnięciem było szkło pokryte wzorem siatki, tzw. diatreta.

głowa cesarza Augusta

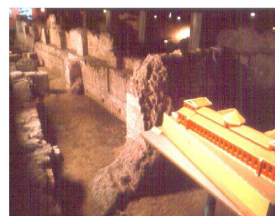
grób legionisty rzymskiego

szkło diatreta

naczynia codziennego użytku

pretorium

Moguncja: (Mogontiācum) od 89 r. n.e. stolica prowincji Germaniā Superior.

replika rzymskiego
luku triumfalnego

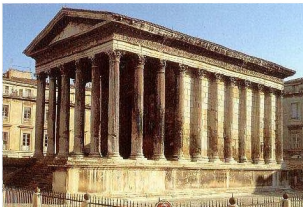
kolumna Jowisza,
którą ufundowali
kupcy Moguncji na
cześć cesarza Nerona,
zawiera inskrypcję
Nero pro salūte.

Francja:

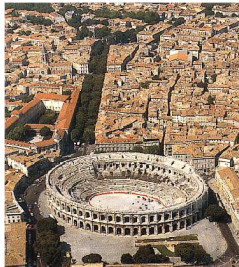
Nimes (Coloniā Nemausēnsis, Coloniā Augūsta Nemaūsus):

Pont du Gard. Most na rzece Gard. Ma 275 m długości. Wybudowany w 19 r. p.n.e., stanowi część 50 km akweduktu, który zaopatruje Nimes w wodę.

Maison Carrée. Jedna z najlepiej zachowanych poza Italią małych świątyń rzymskich, zbudowana w 16 r. p.n.e. przez Agryppę i dedykowana jego przedwcześnie zmarłym synom (wnukom Augusta). Świątynia miała symbolizować przywiązanie i lojalność rzymskiej kolonii wobec Rzymu.

Amfiteatr w kształcie elipsy o rozmiarach: 133 m długości, 101 m szerokości. Na arenie odbywały się walki gladiatorów oraz popularne w starożytności naumachie.

Arles (Arelate): amfiteatr i łaźnie Konstantyna to najbardziej okazałe budowle przypominające o rzymskiej przeszłości tego miasta.

Życie miast prowincjonalnych, bogacących się na rzemiośle i handlu pod opieką urzędników cesarskich, było pod pewnym względem podobne do życia w Rzymie. Pod względem prawnym istniało duże zróżnicowanie między poszczególnymi miastami. Najwyższą rangę miały *colonię* (posiadały pełne prawa miejskie), nieco mniejszą *municipia*, najniższą zaś *civitates*.

W trakcie prezentacji uczniowie, w ramach ćwiczeń, nanoszą na mapkę Europy łacińskie i współczesne nazwy miast i regionów omawianych na lekcji.

Uwaga: Przedstawiony w scenariuszu dobór treści z oczywistych względów nie wyczerpuje całości tematu. Stanowi jedynie przykładowy materiał do wykorzystania przez uczniów w pracy własnej.

2.5.5. Motta USA – state mottoes

Korelacja nauczania języka łacińskiego z programem leksyki języka angielskiego. Lekcja prowadzona przez nauczyciela języka łacińskiego i języka angielskiego.

Czas trwania zajęć: 2 godz. lekcyjne.

Cele:

1. Ogólne:

- zapoznanie uczniów z mottami USA;
- doskonalenie umiejętności przekładu zdania łacińskiego i angielskiego pod względem poprawności językowej i stylistycznej;
- przeprowadzenie analizy porównawczej sentencji łacińskich z ich angielskimi odpowiednikami;
- przeprowadzenie analizy w celu uściślenia zakresu znaczeniowego i kontekstu poszczególnych zwrotów;
- zapoznanie uczniów z encyklopediami internetowymi;
- kształcenie umiejętności pracy w grupie;
- kształcenie umiejętności selekcjonowania informacji zaczerpniętych z Internetu.

2. Szczegółowe:

- posługiwanie się łacińskimi i angielskimi wersjami mott USA;
- tłumaczenie i analiza mott pod względem merytorycznym;
- wyszukiwanie potrzebnych informacji w Internecie;
- posługiwanie się informacjami nabytymi z Internetu;
- formułowanie prostych wypowiedzi w języku angielskim.

Metody: korzystania z materiałów źródłowych (Internet); programowa (z użyciem komputera); operatywna (ćwiczeń, działania praktycznego); podająca (komentarz nauczyciela dotyczący kontekstu literackiego); tłumaczeniowa (analityczna i bezpośrednia).

Środki dydaktyczne: komputery, słowniki: łacińsko-polski, polsko-łaciński oraz angielsko-polski i polsko-angielski.

TOK LEKCJI

1. Uczniowie zostają podzieleni na 4 grupy. Każda grupa wybiera lidera. Następnie zespoły otrzymują zadanie znalezienia w Internecie strony prezentującej łacińskie i angielskie formy mott stanowych. Każda z grup opracowuje 4 powiedzenia. Uczniowie dokonują dokładnego przekładu powiedzeń, poszukują ich właściwych odpowiedników w języku polskim, w miarę możliwości samodzielnie opracowują komentarz znaczeniowy i leksykalny.
2. Pomoc merytoryczna nauczyciela języka angielskiego i łaciny ogranicza się wyłącznie do tych zdań, które sprawiają uczniom szczególne trudności.
3. Lider z pomocą grupy dokonuje prezentacji w języku angielskim.

ZAŁĄCZNIKI

State Mottoes Expressed in Latin

Arizona

Arizona's motto, *Ditat Deus*, meaning *God enriches*, is in all probability derived from Genesis 14:23 of the Latin Vulgate Version of the Bible.

Arkansas

The motto of Arkansas is *Regnat Populus*, which means *The People Rule*. The source of this phrase is unknown.

Colorado

Colorado's motto, *Nil Sine Numine*, meaning *Nothing without the Deity*, is drawn from Virgil's *Aeneid*, Book II, line 777. The Latin reads: ...non haec sine numine devum Eveniunt.

The District of Columbia:
The motto of Washington, D.C., is *Iustitia Omnibus*,
which denotes Justice to all.

Idaho

The state motto of Idaho, *Esto Perpetua*, meaning *Mayest thou endure forever!*, is, according to W. Francis H. King in his *Classical and Foreign Quotations* (J. Whitacker and Sons, London 1904, p. 90), supposed dying apostrophe of Pietro Sarpi (Fra Paolo) in speaking of his beloved Venice.

Kansas

The motto of Kansas is *Ad Astra Per Asp̄ra*, signifying *To the stars through difficulties*. It was probably formed by the combination of the ideas and words of two passages from Virgil's *Aeneid*: *itur ad astra*- Book IX, Line 641; *ardua pennis astra sequi*- Book XII, Lines 892–393.

Maine

Dirigo, meaning *I guide*, is the State motto of Maine. It alludes to the idea that just as a star guides a sailor home from his seagoing adventures, the State guides its citizens toward the loftiest patriotism.

Michigan

The State motto of Michigan, *Si Quaeris Peninsulam Amoenam Circumspice*, meaning *If you seek a pleasant peninsula, look around you*, is said to have been suggested by the mural inscription on the north door of St. Paul's Cathedral in London, which reads, *Si Monumentum Requiris Circumspice*.

Missouri

The State motto of Missouri, *Salus Populi Suprema Lex Esto*, signifying *Let the welfare of the people be the supreme law*, may be found in Cicero's *De Legibus*, Book III, Part III, Sub. VIII.

New Mexico

New Mexico's State motto, *Crescit Eundo*, meaning *It grows as it goes*, is found in Lucretius' *De Rerum natura*, Book VI, Line 341.

New York

New York uses one Latin word, *Excelsior*, which means *Higher*, as its motto. This term was first used with reference to the physical, but it has now come to include spiritual, mental, and social progress.

North Carolina

North Carolina's motto, *Esse Quam Videri*, signifying *To be rather than to seem*, may be found in Cicero's *De Amicitia*, Section 26, line 16. The sense in which Cicero used this expression in the *De Amicitia* is different from that in which the

motto is used today. Cicero says, enim ipsa non tam multi praediti esse quam videri volunt... meaning thereby, indeed not so many wish to be endowed with virtue as wish to seem to be...

Oklahoma

Labor Omnia Vincit, signifying *Labor conquers all things*, is found in Virgil's *Georgics*, Book I, Line 145.

Oregon

Oregon's motto, *Alis Volat Propriis*, meaning *She flies with her own wings*, was the motto of the Territory of Oregon. This seems to be a corruption of Lines 1141 and 1142 of Seneca's *Hippolytus*, Act IV. They read, ambiguis Mobilis alis hora.

South Carolina

South Carolina is credited with two mottoes: (1) *Animis Opibusque Parati*, meaning *Ready in soul and resource*, found in Virgil's *Aeneid*, Book II, Line 799, and (2) *Dum Spiro, Spero*, signifying *While I breathe, I hope*, which was the motto of the Irish Viscounts Dillion. The latter refers to the figure of Hope on the State seal. Two more Latin mottoes appear on the State seal: (1) *Quis separabit?*, meaning *Who shall separate us?*, and (2) *Melïorem Lapsa Locavit*, which freely translated signifies, *He has planted a better than the fallen*.

West Virginia

The motto of West Virginia is *Montani Semper Liberi*, meaning *Mountaineers are always freemen*. It has no literary origin of note.

Wyoming

The State motto of Wyoming, *Cedant Arma Togae*, signifying *Let the arms yield to the gown*, may be found in Cicero's *De Officiis*, Book I, Chapter 22, Line 41.

Aneks 1

1.1. Podstawa programowa z języka łacińskiego i kultury antycznej

Nauka języka łacińskiego i kultury antycznej jest ściśle powiązana z wiedzą o kulturze greckiej, rzymskiej i chrześcijańskiej, w której głęboko tkwią korzenie kultury polskiej. Obcowanie z tymi treściami jest więc istotnym elementem kształtowania ogólnej kultury współczesnego Polaka i powinno mieć miejsce na wszystkich szczeblach nauczania.

Nauczanie przedmiotu „Język łaciński i kultura antyczna” odbywa się w ścisłej korelacji z innymi przedmiotami. Należy traktować go jako przedmiot propedeutyczny i pomocniczy nie tylko dla przedmiotów humanistycznych, lecz także dla matematyczno-przyrodniczych i nauk społecznych.

Nauczanie przedmiotu może być realizowane w wymiarze podstawowym lub poszerzonym.

Cele edukacyjne

1. Poznanie kultury antycznej jako podstawy tożsamości kulturowej współczesnej Europy.
2. Zapoznanie z podstawowymi zagadnieniami historii kultury starożytnej Grecji i Rzymu i dostrzeżenie związków tej kultury i języka łacińskiego z kulturą i językami współczesnymi.
3. Poznanie przekazanej przez starożytność tradycji życia obywatelskiego, obowiązków obywatela wobec państwa i innych członków społeczności.
4. Kształtowanie postaw patriotycznych i świadomości przynależenia do określonego kręgu kulturowego.
5. Ułatwienie nauki posługiwania się poprawną polszczyzną i zrozumienie wielu zjawisk językowych w niej zachodzących.
6. Ułatwienie nauki języków obcych i doskonalenie ogólnej sprawności językowej.
7. Ułatwienie rozumienia terminologii współczesnej opartej na językach obcych.
8. Rozwijanie wrażliwości językowej i estetycznej.
9. Doskonalenie umiejętności jasnego i precyzyjnego formułowania myśli, kształcenie samodzielności intelektualnej oraz porządkowanie pracy umysłowej.

Zadania szkoły

A. Wymiar podstawowy

1. Stworzenie warunków do rozpoznania przez uczniów w kulturze antycznej podstawy tożsamości kulturowej Europy.
2. Zapoznanie uczniów z podstawowymi zagadnieniami z historii i kultury starożytnej Grecji i Rzymu oraz ułatwienie im zrozumienia związków tej kultury i języka łacińskiego z kulturą i językami współczesnymi.
3. Zapoznanie uczniów z językiem łacińskim w takim stopniu, aby mogli zrozumieć popularne zwroty, sentencje, powiedzenia starożytnych Rzymian i wyrażenia łacińskie z czasów klasycznych funkcjonujące w kulturze i języku polskim.
4. Ułatwienie rozumienia terminologii współczesnej opartej na językach klasycznych.
5. Uczenie jasnego i precyzyjnego formułowania myśli, doskonalenia form wypowiedzi.

6. Ułatwienie rozumienia aktualnych wydarzeń społecznych, politycznych, kulturalnych przy wykorzystywaniu wiedzy o świecie starożytnym.
7. Przez obcowanie z wielkimi dziełami sztuki i literatury – budzenie wrażliwości estetycznej i zachęcanie do twórczości własnej.

B. Wymiar poszerzony

1. Umożliwienie uczniom głębszego i bezpośredniego kontaktu z kulturą śródziemnomorską przez opanowanie języka łacińskiego w stopniu pozwalającym na lekturę tekstów oryginalnych.
2. Zapoznanie uczniów z próbkami tekstów reprezentatywnych dla literatury antycznej oraz istotnych z punktu widzenia jej recepcji (gatunku, formy literackiej, treści, wątków) w kulturze europejskiej.
3. Kształcenie umiejętności analizy tekstu.
4. Przygotowanie do interpretowania tekstów, formułowania i wyrażania sądów.
5. Przedstawienie łaciny jako języka wspólnego Europy późnego antyku, średniowiecza i renesansu.
6. Rozbudzanie wrażliwości estetycznej i zachęcanie do twórczości własnej przez obcowanie z wielkimi dziełami sztuki i literatury.

Treści

A. Wymiar podstawowy

1. Chronologia starożytności.
2. Elementy historii i geografii świata antycznego.
3. Mitologia: wybór mitów greckich, legendy związane z początkami Rzymu, funkcja mitu w kulturze.
4. Obrzędy, święta, uroczystości w Grecji i w Rzymie, rola igrzysk olimpijskich i widowisk teatralnych.
5. Wybrane zagadnienia z literatury greckiej i rzymskiej.
6. Sztuka grecka i rzymska na wybranych przykładach.
7. Wybrane zagadnienia z życia codziennego Greków i Rzymian.
8. Podstawowe wiadomości o dziejach języków i pisma.
9. Nauczanie podstaw gramatyki łacińskiej w zakresie umożliwiającym tłumaczenie i analizę tekstów wybranych do zrealizowania wyżej wymienionych zadań (wymiar podstawowy).
10. Uwzględnienie w nauczaniu zwłaszcza tej części leksyki łacińskiej, której poznanie umożliwi zrozumienie etymologii wielu wyrazów używanych we współczesnej polszczyźnie i językach nowożytnych oraz ułatwi posługiwanie się nimi.

B. Wymiar poszerzony

1. Gramatyka, leksyka i frazeologia języka łacińskiego w zakresie umożliwiającym tłumaczenie i analizę tekstów oryginalnych.
2. Wybrane fragmenty tekstów Cezara, Cycerona (list, mowa, traktat), Horacego, Owidiusza, Wergiliusza, autorów polsko-łacińskich.
3. Literatura grecka i rzymska: cechy poezji i prozy łacińskiej, dramat antyczny, geneza wybranych gatunków literackich, wybrane zagadnienia filozoficzne.
4. Elementy wiedzy o starożytności jako komentarz i tło dla tłumaczonych tekstów: chronologia, instytucje państwowe i formy sprawowania rządów, prawo i sądownictwo, wojskowość, centra i peryferie cywilizacji i kultury śródziemnomorskiej.
5. Łacina jako język literatury, środek komunikacji językowej, język sakralny, język tekstów naukowych.
6. Wpływ łaciny na strukturę i zasoby leksykalne współczesnych języków europejskich.
7. Znaczenie dziedzictwa antyku dla kultury polskiej.
8. Osiągnięcia starożytnych w zakresie nauk matematyczno-przyrodniczych i technicznych.

Osiągnięcia**A. Wymiar podstawowy**

1. Dostrzeganie związków między kulturą Grecji i Rzymu a kulturą współczesną.
2. Wykorzystywanie elementów wiedzy na temat kultury śródziemnomorskiej w dalszych etapach edukacji, w życiu społecznym i zawodowym.
3. Poszukiwanie, gromadzenie i wykorzystywanie informacji pozwalających na odnajdywanie przyczyn i źródeł zjawisk współczesnych w kulturze śródziemnomorskiej.
4. Posługiwanie się słownikami dla zrozumienia oraz interpretacji popularnych zwrotów, sentencji, pojęć i terminów pochodzących z języków klasycznych.

B. Wymiar poszerzony

1. Rozumienie i tłumaczenie oryginalnych tekstów łacińskich.
2. Analizowanie, interpretowanie i komentowanie tekstów oryginalnych i w przekładach.
3. Operatywna znajomość gramatyki łacińskiej.
4. Wykorzystywanie języka łacińskiego do lepszego zrozumienia zjawisk językowych zachodzących w polszczyźnie i innych językach nowożytnych.
5. Posługiwanie się słownikami i podręcznikami gramatyki w pracy nad przekładem i analizą tekstów oryginalnych.

Uwaga: program podstawowy obejmuje kurs trwający minimum 175 godz., poszerzony zaś min. 220 godz.

1.2. Akty prawne dotyczące podstawy programowej z języka łacińskiego i kultury antycznej

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu
z dnia 6 listopada 2003 r.
zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej
wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego
w poszczególnych typach szkół
(Dz. U. nr 210, poz. 2041)

Kształcenie w zakresie podstawowym

D. Dotyczy nauki języka łacińskiego i kultury antycznej jako drugiego języka obcego

Cele edukacyjne

1. Znajomość języka na poziomie pozwalającym rozumienie i samodzielne tłumaczenie (z wykorzystaniem słownika) oryginalnych tekstów łacińskich.
2. Poznanie roli i miejsca kultury śródziemnomorskiej w życiu współczesnym i różnych dziedzinach wiedzy z odwołaniem się do wiedzy uzyskanej na wcześniejszych etapach kształcenia.

Zadania szkoły

1. Zapoznanie uczniów z językiem łacińskim w zakresie umożliwiającym tłumaczenie tekstów oryginalnych i preparowanych.
2. Rozwijanie w uczniach poczucia przynależności do kręgu kultury śródziemnomorskiej; zapoznanie z przekazaną przez starożytność tradycją życia obywatelskiego.

3. Nauczanie posługiwania się poprawną polszczyzną i rozumienia terminologii współczesnej opartej na językach klasycznych; rozwijanie wrażliwości językowej i kształtowanie kultury języka.
4. Doskonalenie ogólnej sprawności językowej; doskonalenie umiejętności precyzyjnego formułowania myśli.
5. Kształcenie samodzielności intelektualnej oraz sprawności w porządkowaniu pracy umysłowej.

Treści nauczania

1. Gramatyka, leksyka i frazeologia w zakresie umożliwiającym tłumaczenie i analizę fragmentów dzieł oryginalnych.
2. Wybrane fragmenty dzieł autorów starożytnych i autorów polsko-lacińskich w oryginale.
3. Łacina jako język literatury, środek komunikacji językowej, język sakralny, język tekstów naukowych.
4. Wpływ łaciny i greki na strukturę i zasoby leksykalne współczesnych języków europejskich: łacina jako wspólny język Europejczyków.
5. Kontynuacja kształcenia w zakresie kultury i cywilizacji śródziemnomorskiej, z uwzględnieniem następujących treści:
 - 1) kanon topiki antycznej w literaturze i sztuce (jak odczytywać mity, pojęcia, symbole),
 - 2) elementy wiedzy o językach klasycznych w zakresie pozwalającym zrozumieć podstawowe terminy, pojęcia, powiedzenia i przysłowia oraz etymologię niektórych wyrazów stale obecnych w języku polskim i innych językach nowożytnych,
 - 3) znaczenie dziedzictwa antyku dla kultury polskiej,
 - 4) wybrane fragmenty dzieł autorów greckich i rzymskich w przekładzie – w zakresie istotnym dla zrozumienia kanonu lektur z literatury polskiej i światowej,
 - 5) historia gatunków literackich, przykłady najwybitniejszych dzieł: epos, liryka, sielanka, dramat attycki, komedia stara i nowa, historiografia, retoryka grecka i rzymska, początki piśmiennictwa chrześcijańskiego,
 - 6) inne elementy wiedzy o starożytności niezbędne do przekładu, analizy i interpretacji tekstów.

Osiągnięcia

1. Rozumienie i tłumaczenie (z wykorzystaniem słownika) oryginalnych tekstów łacińskich.
2. Analizowanie, interpretowanie i komentowanie tekstów oryginalnych i w przekładach.
3. Operatywna znajomość gramatyki łacińskiej.
4. Poprawne stosowanie w wypowiedziach wyrażen i terminów pochodzących z języków klasycznych.
5. Wykorzystywanie znajomości języka łacińskiego do lepszego zrozumienia zjawisk językowych zachodzących w języku polskim i innych językach nowożytnych.
6. Poprawne formułowanie myśli i sądów.
7. Dostrzeganie ponadczasowych wartości w dziełach z odległych epok i rozumienie ich znaczenia dla współczesnej kultury polskiej i światowej.

Kształcenie w zakresie rozszerzonym Język łaciński i kultura antyczna

Obowiązuje podstawa programowa dla „języka łacińskiego i kultury antycznej” jako drugiego języka obcego dla uczniów poznających język łaciński jako trzeci.

Dla uczniów poznających język łaciński jako drugi język obcy zwiększa się zakres lektur oryginalnych i zwraca się szczególną uwagę, obok tłumaczenia tekstu, na jego analizowanie, interpretowanie i komentowanie.

1.3. Egzamin maturalny z języka łacińskiego i kultury antycznej oraz języka greckiego

a) standardy wymagań będące podstawą przeprowadzenia egzaminu maturalnego (załącznik do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 10 kwietnia 2003 r.):

I. WIADOMOŚCI I ROZUMIENIE

Zdający zna i rozumie:

1. Gramatykę języka łacińskiego:	1. Gramatykę języka greckiego:
W ZAKRESIE MORFOLOGII	
1) rzeczownik: formy fleksyjne rzeczowników deklinacji 1.–5.; nieregularności w odmianie rzeczowników: <i>filius, deus, vis, domus, Iuppiter</i> ; pluralia tantum; równozgłoskowe nazwy rzek i miejscowości z nominativus singularis na <i>-is</i> , 2) przymiotnik: formy fleksyjne przymiotników deklinacji 1.–3.; regularne, nieregularne i opisowe stopniowanie przymiotników, 3) zaimek: formy fleksyjne i zasady użycia zaimków osobowych, dzierżawczych, wskazujących, określających, względnych, pytających, zwrotnych, nieokreślonych; formy i zasady użycia przymiotników zaimkowych, 4) liczebnik: liczebniki główne i porządkowe, 5) przysłówek: zasady tworzenia przysłówków od przymiotników deklinacji 1.–3.; zasady regularnego i nieregularnego stopniowania przysłówków, 6) czasownik: formy podstawowe czasowników; strona czynna i bierna we wszystkich czasach w indikativie i koniunktiwie; infinitivus activi i passivi praesentis, perfecti, futuri; imperativus praesentis activi i passivi; participia: participium praesentis activi, participium perfecti passivi, participium futuri activi, participium futuri passivi (gerundivum); gerundium; supinum; czasowniki nieregularne: „sum” i złożenia; „eo” i złożenia; „volo”, „nolo”, „malo”; „fero”; „fio”; „odi”, „memini”, „coepi”; verba deponentia i semideponentia, verba defectiva; gramatyczna kategoria czasu oraz trybu (funkcje koniunktywu),	1) rzeczownik: formy fleksyjne rzeczowników deklinacji 1. i 2.; formy fleksyjne rzeczowników deklinacji 3. o tematach zakończonych na spółgłoskę zwartą, na <i>-vt-</i> , na <i>-λ-</i> , <i>-ν-</i> , <i>-ρ-</i> , na <i>-ς</i> ; na samogłoskę krótką <i>-ι-</i> (πόλις), na dwugłoskę <i>-ευ-</i> (βασιλεύς); osobliwości w odmianie rzeczowników: πατήρ, μητήρ, άνήρ, γυνή, imion własnych zakończonych na <i>-ης</i> , <i>-κλής</i> oraz Ζεός, Αρης; zasady akcentowania rzeczowników, 2) przymiotnik: formy fleksyjne przymiotników deklinacji 1.–3. oraz przymiotników kontrahowanych; formy fleksyjne przymiotników μέγας i πόλις, zasady stopniowania przymiotników regularnych i nieregularnych; zasady akcentowania przymiotników, 3) zaimek: formy fleksyjne i zasady użycia zaimków osobowych, dzierżawczych, wskazujących, względnych, zwrotnych, pytającego τίς, τι i nieokreślonego τις, τι; zasady akcentowania zaimków, 4) liczebnik: liczebniki główne i porządkowe; zasady akcentowania liczebników, 5) przysłówek: zasady tworzenia przysłówków od przymiotników; zasady regularnego i nieregularnego stopniowania przysłówków; zasady akcentowania przysłówków, 6) czasownik: indicativus czasowników I koniugacji – activi, medii-passivi praesentis, activi, medii passivi imperfecti, activi i medii futuri, activi i medii aoristi sigmatici; imperativus czasowników I koniugacji – activi i medii-passivi praesentis, activi i medii aoristi sigmatici; coniunctivus

	<p>czasowników I koniugacji – activi i medii-passivi praesentis, activi i medii aoristi sigmatici; infinitivus czasowników I koniugacji – activi, medii-passivi praesentis, activi i medii futuri, activi i medii aoristi sigmatici; participia czasowników I koniugacji – activi, medii-passivi praesentis, activi i medii futuri, activi i medii aoristi sigmatici; indicativus praesentis i imperfecti czasowników εἶμι, φημι oraz indicativus perfecti οἶδα; przy komentarzu objaśniającym sposoby rozpoznawania i funkcje pozostałych form i kategorii gramatycznych czasownika I i II koniugacji; zasady akcentowania czasowników,</p>
W ZAKRESIE SKŁADNI	
<p>7) części zdania: podmiot, orzeczenie (proste i złożone), przydawka (przymiotnikowa, dopełniaczowa, przyimkowa), dopełnienie (bliższe i dalsze), okolicznik,</p> <p>8) związki składniowe w zdaniu: związek zgody, związek rekcji, w tym rekcja czasowników, przyimków, liczebnika milia, związek przynależności,</p> <p>9) funkcje komunikatywne zdań (zdanie oznajmujące, pytajne, rozkazujące), struktura składniowa zdania w stronie czynnej i biernej, w tym z deponentami jako orzeczeniami,</p> <p>10) funkcje składniowe i semantyczne rzeczownika w poszczególnych przypadkach (tzw. składnia przypadków),</p> <p>11) funkcje składniowe i semantyczne nieosobowych form czasownika (infinitivus, participium, gerundium, supinum),</p> <p>12) konstrukcje składniowe charakterystyczne dla łaciny (accusativus cum infinitivo, nominativus cum infinitivo, ablativus absolutus, coniugatio periphrastica activa, coniugatio; periphrastica passiva, accusativus duplex, nominativus duplex, dativus possessivus; składnia nazw miast),</p> <p>13) sposoby wyrażania przeczenia, consecutio temporum,</p> <p>14) budowę zdań złożonych współrzędnie i podrzędnie.</p>	<p>7) części zdania: podmiot, orzeczenie (proste i złożone), przydawka (przymiotnikowa, dopełniaczowa, przyimkowa), dopełnienie (bliższe i dalsze), okolicznik,</p> <p>8) szyk w zdaniu: przydawkowy i orzeczeniowy,</p> <p>9) związki składniowe w zdaniu: związek zgody, związek rekcji, w tym rekcja czasowników, przyimków, związek przynależności,</p> <p>10) funkcje komunikatywne zdań (zdanie oznajmujące, pytajne, rozkazujące), struktura składniowa zdania w stronie czynnej i biernej, w tym z deponentami jako orzeczeniami,</p> <p>11) funkcja rodzajnika,</p> <p>12) funkcje składniowe i semantyczne nieosobowych form czasownika (infinitivus, participium),</p> <p>13) konstrukcje składniowe charakterystyczne dla greki (accusativus cum infinitivo, nominativus cum infinitivo, genetivus absolutus, accusativus duplex, nominativus duplex),</p> <p>14) sposoby wyrażania przeczenia,</p> <p>15) budowę zdań złożonych współrzędnie i podrzędnie.</p>

2. Kulturę i tradycję antyczną – w zakresie wspólnym dla obu języków:

- 1) religię i mitologię: mity Greków i Rzymian; wierzenia religijne Greków i Rzymian, kult i obrzędowość, genezę teatru i igrzysk olimpijskich; początki chrześcijaństwa,
- 2) architekturę i sztukę: grecką architekturę sakralną (porządki architektoniczne); rzeźbę grecką okresu klasycznego i hellenistycznego; malarstwo wazowe; architekturę Rzymu – sakralną, użyteczności publicznej, komemoratywną,
- 3) filozofię i historię nauki w starożytności: główne kierunki filozoficzne i ich najwybitniejszych przedstawicieli: jońska filozofia przyrody, sofści, Sokrates, Platon, Arystoteles, kierunki okresu hellenistycznego (epikureizm, stoicyzm, sceptycyzm, cynizm), filozofię w Rzymie; antyczne centra naukowe (Ateny, Aleksandria); najważniejsze wynalazki i osiągnięcia naukowe starożytności,
- 4) życie polityczne i obywatelskie Greków i Rzymian: formy sprawowania władzy (demokracja ateńska, ustrój polityczny Sparty, tyrania, monarchia, republika, dyktatura, pryncypat i cesarstwo rzymskie), instytucje i urzędy państwowe, podstawowe pojęcia związane z armią grecką i rzymską, strukturę społeczną mieszkańców Grecji i Rzymu (prawa i obowiązki obywateli, niewolnictwo),
- 5) literaturę (i gatunki literackie) oraz jej najwybitniejszych przedstawicieli: epos (Homer, Wergiliusz), lirykę (Safona, Alkajos, Archiloch, Tyrtajos, Anakreont, Katullus, Owidiusz, Horacy), sielankę (Teokryt, Wergiliusz), satyrę (Horacy), tragedię (Ajschylos, Sofokles, Eurypides), komedię (Arystofanes, Menander, Plaut), historiografię grecką (Herodot) i rzymską (Liwiusz, Tacyt), retorykę i jej najwybitniejszych przedstawicieli (Demostenes i Cynceron), epistolografię (Cynceron, Seneka, Pliniusz Młodszy), początki piśmiennictwa chrześcijańskiego (antyczne przekłady Biblii, autorów polsko-lacińskich: Janicki, Kochanowski, Sarbiewski),
- 6) życie codzienne Greków i Rzymian: rodzinę i dom (prawa rodziców i prawa dzieci, nazwisko Rzymianina, uroczystości rodzinne: urodziny, ślub, pogrzeb, domy mieszkalne, dzień powszedni Rzymianina), szkołę i wychowanie (kalokagatia – ideał wychowania ateńskiego, wychowanie spartańskie, etapy kształcenia w Rzymie); rozrywki i życie towarzyskie, widowiska teatralne i cyrkowe, terminy; przyjęcia i zabawy,
- 7) historię i geografę Grecji: warunki naturalne i krainy geograficzne, kulturę minojską i mykeńską, Wielką Kolonizację i jej zasięg terytorialny, najważniejsze konflikty polityczne i militarne: wojny perskie, wojna peloponeska, wojny z Macedonią, podboje Aleksandra Wielkiego, utratę niepodległości,
- 8) historię i geografę Rzymu: rolę Lacjum i Etrurii w rozwoju cywilizacji rzymskiej; konflikty zewnętrzne: wojny punickie, podboje Cezara, zasięg terytorialny imperium i zarząd prowincjami, konflikty wewnętrzne: walki plebejuszy z patrycjuszami, dyktaturę Sulli, powstanie Spartakusa, triumwiraty i wojny domowe w I wieku p.n.e., prześladowania chrześcijan i edykt mediolański, podział cesarstwa, upadek Cesarstwa Zachodniego, najazdy barbarzyńców.

II. KORZYSTANIE Z INFORMACJI

Zdający umie:

- 1) stosować wiedzę o gramatyce i leksyce łacińskiej i greckiej do:
 - a) rozpoznawania form morfologicznych,
 - b) określania funkcji i zastosowania składniowego form morfologicznych,
 - c) dokonywania prostych transformacji gramatycznych,
 - d) klasyfikowania zdań podrzędnych,
 - e) identyfikowania charakterystycznych dla łaciny i greki konstrukcji składniowych,
 - f) wyjaśniania pojęć i terminów w języku polskim, mających źródło w łacinie i grece,

- 2) odczytywać oryginalny tekst, czyli:
 - a) wyszukiwać informacje szczegółowe,
 - b) rozpoznawać funkcję poszczególnych elementów tekstu oraz związków między nimi,
- 3) tłumaczyć tekst, czyli:
 - a) rozpoznawać ogólny sens tekstu,
 - b) oddać w przekładzie ogólny charakter i funkcję tłumaczonego tekstu,
 - c) stosować poprawne techniki przekładu łacińskich lub greckich struktur morfologicznych, składniowych, zdaniowych, ponadzdaniowych,
 - d) znajdować właściwe polskie odpowiedniki leksykalne dla łacińskich lub greckich wyrazów i związków frazeologicznych,
 - e) redagować spójny i poprawny stylistycznie przekład.

III. TWORZENIE INFORMACJI

Zdający potrafi interpretować przekazy kulturowe i tworzyć tekst własny, czyli:

- 1) analizować i syntezować treści zawarte w materiale źródłowym,
- 2) selekcjonować posiadane wiadomości i wykorzystywać je do wykonania zadania,
- 3) integrować wiedzę z różnych dziedzin,
- 4) wyrażać i uzasadniać swój punkt widzenia, opinię,
- 5) redagować wypowiedź, przestrzegając treściowych i formalnych zasad organizacji tekstu,
- 6) formułować wypowiedź zgodnie z zasadami poprawności językowej.

- b) akty prawne dotyczące egzaminu maturalnego z języka łacińskiego i kultury antycznej oraz języka greckiego:

**Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu
z dnia 7 września 2004 r.
w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania
i promowania uczniów i słuchaczy
oraz przeprowadzania sprawdzianów, egzaminów
w szkołach publicznych**

§ 53

1. Egzamin maturalny z przedmiotów obowiązkowych może być zdawany na poziomie podstawowym lub na poziomie rozszerzonym, z wyjątkiem przedmiotów, o których mowa w ust. 2. Wyboru poziomu egzaminu maturalnego z danego przedmiotu, w części ustnej i części pisemnej, zdający dokonuje w deklaracji, o której mowa w § 59.

§ 90

1. Egzamin maturalny w części pisemnej z języka greckiego i kultury antycznej, języka łacińskiego i kultury antycznej oraz języka grupy etnicznej jest zdawany na poziomie rozszerzonym.
2. Egzamin trwa 240 minut i składa się z dwóch części:
 - 1) Część pierwsza trwa 90 minut i polega na napisaniu w języku polskim krótkiej wypowiedzi na określony temat, z wykorzystaniem materiału tekstowego oraz ilustracyjnego zawartego w arkuszu egzaminacyjnym.
 - 2) Część druga trwa 150 minut i polega na rozwiązaniu testu leksykalno-gramatycznego i testu na zrozumienie tekstu oraz na przetłumaczeniu tekstu oryginalnego na język polski.

3. W czasie trwania egzaminu zdający może korzystać odpowiednio ze słownika grecko-polskiego lub łacińsko-polskiego oraz atlasu historycznego, albo słownika językowego właściwego dla zdawanego języka grupy etnicznej.

§ 141

Egzamin maturalny w części pisemnej z przedmiotów: filozofia oraz język łaciński i kultura antyczna, jako przedmiotów obowiązkowych, można zdawać począwszy od sesji wiosennej w roku szkolnym 2007/2008.

§ 142

Począwszy od sesji wiosennej w roku szkolnym 2007/2008 absolwent może wybrać w części pisemnej egzaminu maturalnego język łaciński i kulturę antyczną jako przedmiot dodatkowy, jeżeli nie wybrał go jako przedmiotu obowiązkowego.

**Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej
z dnia 8 września 2006 r.
zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania,
klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania
sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych**

Na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm. 2) zarządza się, co następuje:

7) w § 51:

a) w ust. 2 pkt 2 otrzymuje brzmienie:

2) w części pisemnej:

a) język polski,

b) język obcy nowożytny,

c) jeden przedmiot wybrany przez absolwenta spośród następujących przedmiotów:

- biologia,
- chemia,
- filozofia,
- fizyka i astronomia,
- geografia,
- historia,
- historia muzyki,
- historia sztuki,
- informatyka,
- **język łaciński i kultura antyczna,**
- wiedza o społeczeństwie,
- wiedza o tańcu.

26) § 141 i 142 otrzymuje brzmienie:

„§ 141. Egzamin maturalny w części pisemnej z przedmiotów: filozofia oraz język łaciński i kultura antyczna, jako przedmiotów obowiązkowych, można zdawać począwszy od roku szkolnego 2008/2009.

§ 142. Począwszy od roku szkolnego 2008/2009 absolwent może wybrać w części pisemnej egzaminu maturalnego język łaciński i kulturę antyczną jako przedmiot dodatkowy, jeżeli nie wybrał go jako przedmiotu obowiązkowego”.

Aneks 2. Najnowsze podręczniki do nauki języka łacińskiego

- A. Baron, *Repertorium języka łacińskiego*, wyd. 2, Homini, Kraków 2006.
- O. Jurewicz, L. Winniczuk, J. Żuławska, *Język łaciński. Podręcznik dla lektoratów szkół wyższych*, wyd. 15, PWN, Warszawa 2004.
- A. Krajezyk, D. Kubica, *Prima via. Wstępna nauka języka łacińskiego*, Wydawnictwo UW, Wrocław 2005.
- K. Kreyser, *Tabella. Łacina bez trudu*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2006.
- L. Kwieciński, *Dar Rzymianina, czyli lingua Latina*, REA, Warszawa 2006.
- W. Mohort-Kopaczyński, T. Wikarjakówna, *Disce Latine. Podręcznik do języka łacińskiego dla szkół średnich*, wyd. 9, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa–Poznań 2005.
- A. Osipowicz, *Lingua Latina, lingua nostra. Podręcznik do nauki języka łacińskiego i kultury antycznej dla szkół ponadgimnazjalnych z przewodnikiem metodycznym dla nauczycieli. Profil ogólny, matematyczno-przyrodniczy i humanistyczny*, MAG, Warszawa 2002–2003.
- W. Popiak, *Nota ignota. Krótki kurs języka łacińskiego*, WSiP, Warszawa 1995.
- S. Wilczyński, E. Pobiedzińska, A. Jaworska, *Porta Latina. Podręcznik do języka łacińskiego i kultury antycznej* (cz. I), *Preparacje i komentarze* (cz. II), Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2005 oraz na płycie CD: *Porta Latina. Program nauczania języka łacińskiego i kultury antycznej dla liceum ogólnokształcącego. Zakres podstawowy i rozszerzony* (oprac. S. Wilczyński, E. Pobiedzińska), Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2005.
- S. Wilczyński, T. Zarych, *Rudimenta Latinitatis*, wyd. 2, Wydawnictwo UW, Wrocław 1998.

Aneks 3. Najnowsze podręczniki do nauki łaciny specjalistycznej

- M. Bugaj, W. Bugaj, A. Kierczak, *Lingua Latina pharmaceutica*, PZWL, Warszawa 2005.
- J. Danka, M. Kaźmierczak, *Język łaciński dla anglistów*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1998.
- W. Faldrowicz, Z. Grech-Żmijewska, *Lingua Latina pro usu medico*, PZWL, Warszawa 2004.
- S. Filipczak-Nowicka, *Lingua Latina ad usum pharmaciae studentium*, wyd. 7, PZWL, Warszawa 2004.
- D. Gwis, E. Jung-Palczewska, *Disce puer. Podręcznik do łaciny średniowiecznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- J. Rezler, *Język łaciński dla prawników*, wyd. 14, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- A. Osipowicz, *Lingua Latina lingua nostra. Podręcznik do nauki języka łacińskiego i kultury antycznej dla szkół ponadgimnazjalnych z przewodnikiem metodycznym dla nauczycieli. Profil ogólny, matematyczno-przyrodniczy i humanistyczny*, MAG, Warszawa 2002–2003.
- J. Rominkiewicz, I. Żeber, *Podstawy języka łacińskiego dla studentów prawa*, Wydawnictwo UW, Wrocław 2005.

BIBLIOGRAFIA

- Amarantidou W., *Adam Trybus jako nauczyciel języka łacińskiego, założyciel i działacz piotrkowskiego Koła Polskiego Towarzystwa Filologicznego oraz żołnierz – bohater drugiej wojny światowej*, „Collectanea Philologica” 2003, t. 7, s. 105–118.
- Amarantidou W., *Nauczanie słownictwa i słowotwórstwa języka łacińskiego na podstawie artykułów Adama Trybusa, opublikowanych w czasopiśmie „Języki Obce w Szkole”*, „Collectanea Philologica” 2003, t. 5, s. 231–245.
- Arends R. I., *Uczymy się nauczać*, przekł. K. Kruszewski, WSiP, Warszawa 1995.
- Bernacka D., *Od słowa do działania*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Bogolepov W. M., *Język łaciński. Podręcznik dla studentów medycyny*, przekł. B. Nowacki, PZWL, Warszawa 1962.
- Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Oficyna Wydawnicza Nauczycieli, Kielce 2003.
- Buehl D., *Strategie aktywnego nauczania*, przekł. B. Piątek, Kraków 2004.
- Cohen L., Manion L., Morrison K., *Wprowadzenie do nauczania*, przekł. M. Wyrzykowska, Zys i S-ka, Poznań 2001.
- Denek K., *Efektywność nauczania programowanego w szkole*, Wydawnictwo UAM, Poznań 1971.
- Denek K., *Pomiar efektywności kształcenia w szkole wyższej*, PWN, Warszawa 1980.
- Filipczak-Nowicka S., Grech-Żmijewska Z., *Lingua Latina ad usum medicinae studentium*, PZWL, Warszawa 1986.
- Goźlińska E., *Słowniczek nowych terminów w praktyce szkolnej*, COODN, Warszawa 1997.
- Gronlund N. E., *Stating Objectives for Classroom Instruction*, Macmillan, New York 1978.
- Guilford J. P., *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*, przekł. J. Wojtyniak, PWN, Warszawa 1960.
- Kmieciak I., *Adam Trybus nie żyje*, „Języki Obce w Szkole” 1982, t. 26, z. 5, s. 315–316.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1978.
- Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji, cz. II*, AU OMEGA, Suwałki 2000.
- Kupisiewicz Cz., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, WSiP, Warszawa 1998.
- Kupisiewicz Cz., *Dydaktyka ogólna*, PWN, Warszawa 2000.
- Kupisz K., Kielski B., *Podręczny słownik francusko-polski z suplementem*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1983.
- Mager R. F., *Preparing Instructional Objectives*, CEP Press, Atlanta 1962.
- Niemierko B., *ABC testów osiągnięć szkolnych*, WSiP, Warszawa 1975.
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, WSiP, Warszawa 1999.
- Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP, Warszawa 1999.
- Niemierko B., *Testy osiągnięć szkolnych*, WSiP, Warszawa 1975.
- Nosal Cz., Obara M., *Organizacja systemu kontroli i oceny nauczania medycyny*, PZWL, Warszawa 1978.
- Ochendusko J., *Planowanie pracy dydaktycznej nauczyciela. Poradnik*, WOM, Bydgoszcz 1997.

- Okoń W., *Osobowość nauczyciela*, PZWS, Warszawa 1959.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1975.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1986.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995.
- Ornstein A. C., Hunkins F. P., *Program szkolny. Założenia, zasady, problematyka*, przekł. K. Kruszewski, WSiP, Warszawa 1998.
- Osiłowicz A., *Lingua Latina lingua nostra. Podręcznik do nauki języka łacińskiego i kultury antycznej dla szkół ponadgimnazjalnych z przewodnikiem metodycznym dla nauczycieli. Profil ogólny, matematyczno-przyrodniczy i humanistyczny*, MAG, Warszawa 2002–2003.
- Ostrowski S., *Metodyka nauczania języka łacińskiego*, WSiP, Warszawa 1981.
- Peska R., *Zarys biografii majora Adama Trybusa „Gaja” 1909–1982*, [w:] *Kontra Cichociemnego, czyli Ubecja w potrzasku*, Pabianice 1995, s. 84–99.
- Popiak W., *Lingua Latina discimus. Podstawy nauki języka łacińskiego dla liceów medycznych pielęgniarstwa*, PZWL, Warszawa 1991.
- Rau K., Ziętkiewicz E., *Jak aktywizować uczniów. Burza mózgów i inne techniki w edukacji*, Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2000.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1998.
- Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, PWN, Warszawa 1998.
- Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, PWN, Warszawa 1999.
- Starnański J., *Niepospolity dydaktyk języka łacińskiego – Adam Trybus*, „Filomata” 1985, t. 370, s. 355–364.
- Stróżyński K., *Jakość pracy szkoły praktycznie*, Warszawa–Łódź 2003.
- Szłosek F., *Wstęp do dydaktyki przedmiotów zawodowych*, WSiP, Radom 1995.
- Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, red. K. Kruszewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Trybus A., *Czasowniki złożone*, „Języki Obce w Szkole”, 1959, t. 8, z. 4, s. 224–246.
- Trybus A., *Kilka uwag o realizowaniu słowotwórstwa na lekcjach języka łacińskiego*, „Języki Obce w Szkole” 1964, t. 8, z. 3, s. 174–177.
- Trybus A., *Jak pomagam młodzieży licealnej w gruntownym opanowaniu terminów naukowych i technicznych?*, „Języki Obce w Szkole” 1965, t. 9, z. 3, s. 153–158.
- Trybus A., *Jak pomagam młodzieży na lekcjach łaciny w należyłym rozumieniu języka prasy i publicystyki?*, „Języki Obce w Szkole” 1967, t. 11, z. 3, s. 185–187.
- Trybus A., *Uwagi i propozycje dotyczące testów w nauczaniu słownictwa łacińskiego i kultury antycznej*, „Języki Obce w Szkole” 1980, t. 24, z. 1, s. 49–51.
- Trybus A., *Konkurs leksykalny z języka łacińskiego w województwie łódzkim*, „Języki Obce w Szkole” 1960, t. 4, z. 2, s. 118–119.
- Trybus A., *Konkurs ze znajomości terminologii naukowej i technicznej wywodzącej się ze słownictwa łacińskiego i greckiego w języku polskim w województwie łódzkim*, „Języki Obce w Szkole” 1964, t. 8, z. 5, s. 314–315.
- Trybus A., Simla T., *Konkurs ze znajomości terminów naukowych i technicznych pochodzenia łacińskiego i greckiego w Łodzi i województwie łódzkim*, „Języki Obce w Szkole” 1967, t. 11, z. 1, s. 62.
- Wichura H., *Modele lekcji w nauczaniu początkowym w klasach I–III*, Białystok 1996.
- Wietrzykowski P., *Ważniejsze zwroty łacińskie*, „Języki Obce w Szkole” 1998, z. 4, s. 292–302.
- Winiarczyk M., *Sigla Latina in libris impressis occurrentia*, Wydawnictwo UW, Wrocław 1995.